

İNSAN HAKLARININ KORUNMASINDA YATAY ETKİ VE ANAYASA MAHKEMESİNİN KAVRAMA BAKIŞI

*The Horizontal Effect in the Protection of Human Rights and the
Perspective of the Constitutional Court*

Dr. Öğr. Üyesi Seyithan KAYA*

ÖZ

İnsan hakları günümüzde devletlerin ve kültürlerin sınırlarının ötesinde bütün insanlık tarafından kabul gören ve ortak koruma mekanizmalarına sahip olan değerler sisteminin ve hukuk mekanizmalarının meşru zeminini oluşturmaktadır. Bu işlevi ile insan hakları tek tek bireyleri koruyarak aslında aynı zamanda değerleri, hukuk sistemini ve toplum düzenini korumakta ve gelişmesine katkı sunmaktadır. Bu itibarla insan haklarının önemi ve etkisi ihmal edilmemeli ve sürekli olarak gelişimi konusunda daha fazla gayret gösterilmelidir. Ancak tarihsel süreç içerisinde kimi dönemlerde insan hakları ihlal ya da ihmal edilmiştir. Bu ihlal ve ihmaller çoğunlukla dikey, ancak bazen de yatay şekilde gerçekleşmiştir. İnsan haklarının dikey olarak ihlal edilmesi durumunda olayın taraflarından biri hep devlet olmuştur. İnsan haklarının yatay ihlallerinde ise devlet doğrudan olmasa bile dolaylı olarak taraf olmuştur. Bilhassa savaş ve ekonomik bunalım gibi olağanüstü dönemlerde insan hakları daha fazla görmezden gelinmiş, yani ihmal ve hatta doğrudan ihlal edilmiştir.

* Balıkesir Üniversitesi Hukuk Fakültesi, İdare Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, kayaseyithan@gmail.com.tr, ORCID: 0000-0002-4943-4534.

Fakat bütün olumsuzluklara rağmen insan hakları hem teorik hem de koruma mekanizmaları anlamında gelişmiş ve güçlendirilmiştir. Nihai olarak bütün insanlığın üzerinde uzlaştığı temel husus, insan haklarını daha fazla geliştirmek ve daha iyi bir biçimde güvence altına almak olmuştur. Bu amaç doğrultusunda ulusal ve uluslararası kurumlar oluşturulmuştur. Ulusal düzeydeki önemli kurumlardan biri de Anayasa Mahkemesidir. Türk Anayasa Mahkemesi, özellikle bireysel başvuru mekanizmasının kabul edilmesinden sonra, insan haklarını koruma ve geliştirme konusundaki işlevini titizlikle yerine getirmektedir. Çalışmada, insan haklarının yatay ve dikey etkileri açıklanmak suretiyle, Anayasa Mahkemesinin bireysel başvuru ile ilgili önemli bazı kararları doğrultusunda insan haklarının korunmasında yatay etkinin önemi incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yatay ve Dikey Etki, İnsan Hakları, Bireysel Başvuru, Anayasa Mahkemesi, İdare.

ABSTRACT

Human rights, today, form the legitimate basis for a system of values and legal mechanisms, that are universally accepted and equipped with common protective mechanisms transcending national borders and cultures. By virtue of this function, human rights not only protect individual rights, but also contribute to the preservation and development of values, the legal system, and the social order. Therefore, the significance and influence of human rights should not be underestimated, and continuous efforts should be made to promote their ongoing progress. Nevertheless, human rights have been violated or neglected at various points throughout history. These transgressions have primarily occurred vertically, but occasionally, also horizontally. In cases of vertical human rights violations, one of the parties involved has consistently been the state. Conversely, in cases of horizontal human rights violations, the state has been indirectly involved, even if not directly. Particularly during extraordinary periods times of war and economic crises, human rights have been more frequently disregarded, or worse, neglected and directly violated. However, despite these setbacks, human rights have devolved and strengthened, both in theory and in terms of protective mechanisms. Ultimately, the fundamental consensus of all humanity has been to enhance and better safeguard human rights. In pursuit of this goal, national and international institutions have been established. One of the most significant institutions at the national level is the Turkish Constitutional Court. The Turkish Constitutional Court, especially after the adoption of the individual application mechanism, diligently fulfills its function in safeguarding and advancing human rights. In this study, the significance of horizontal impact in the protection of human rights is examined, by elucidating both the horizontal

and vertical effects of human rights, drawing from several significant decisions of the Constitutional Court concerning individual applications.

Keywords: Horizontal and Vertical Effect, Human Rights, Individual Applications, Constitutional Court of the Republic of Türkiye, Administration.

GİRİŞ

İnsan hakları kavramı “insanın insan olmasından dolayı sahip olduğu hakların tamamı”¹ şeklinde tanımlanmaktadır. İnsan haklarının öznesi olmak için insan olarak doğmak yeterlidir. Zira insan hakları insanın kendi doğasından² kaynaklanan haklardır. İnsan haklarını herkesin onurlu bir şekilde³ yaşayabilmesi için sahip olduğu⁴ ve korunması gereken haklar olarak da ifade etmek mümkündür.

İnsan hakları aslında insani varoluşu anlamlı kılan ve asgari düzeyde de olsa insanca bir yaşam sağlayan değerler sistemidir⁵. Bu nedenle insan haklarını pozitif hukuktan kaynaklanan haklar olarak ifade etmek doğru değildir. Aksine insan haklarını ahlaki değerlerden kaynaklanan, doğrudan insanın onuru ve doğası⁶ ile ilgili olan bir değerler sistemi olarak ifade

- 1 Donnelly, J. (1995). *Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları*, Erdoğan, M. ve Korkut, L., (Çev.), Ankara: Yetkin Yayınları, s. 29. İnsan hakları, temel haklar ve anayasal haklar kavramları hakkında geniş bilgi için bkz. Gören, Z. (2020). *Anayasa Hukuku*, Ankara: Yetkin Yayınları, s. 461-474; Kuçuradi, İ. (2011). *İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, s. 69-76; Erdoğan, M. (2012). *İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku*, Ankara: Orion Yayınları, s. 117 vd.; Çaha, Ö. (1996). “Birey-Devlet İlişkisi Çerçevesinde Türkiye’de İnsan Hakları”, *Liberal Düşünce*, C.1, S. 1, s. 101-107; Sodiki, A. (2012). “Vatandaşların Anayasal Haklarının Korunmasında Anayasa Mahkemesi’nin Rolü (Endonezya Anayasası’na Dayalı Bir Değerlendirme)”, *Anayasa Yargısı*, C. 29, s. 259-298; Kaya, E. (2014). “Anayasa Mahkemesinin İnsan Hakları Zeminini”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XVIII, S. 3-4, s. 573-605; Yüksel, M. (2007). “İnsan Haklarının Sosyo-Tarihsel Temelleri”, *İnsan Hakları Yıllığı*, C. 25, s. 1-19; Şahin, A. (2010). “Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunda Ekonomik Sosyal ve Kültürel Hakların Niteliği Bağlamında Sağlık Hakkının Kapsamı Üzerine Bir İnceleme”, *AÜHFD*, C. 59, S. 4, s. 716-717.
- 2 İnsan hakları ve insan doğası teorileri hakkında detaylı bilgi için bkz. Donnelly, J. (1995). s. 32 vd.
- 3 İnsan onuru (human dignity) kavramı için bkz. Kuçuradi, İ. (2011). s. 69-76; Kaya, E. (2014). s. 596.
- 4 Donnelly, J. (1995). s. 27.
- 5 Sunay, R. (2015). “İnsan Haklarının Yatay Etkisi ve Devletin Sorumluluğu”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 23, C. 1, s. 9-52.
- 6 Donnelly, J. (1995). s. 74-76; Uygun, O. (2000). “İnsan Hakları Kuramı”, Tankuter, K. (Edt.), *İnsan Hakları*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 14.

etmek daha doğru olur. Bir değerler sistemi olan insan haklarının kapsamı ve hangi yollarla korunacağı meselesi huku-ki, bilimsel, felsefi ve bilhassa siyasi anlamda sürekli olarak tartışılmaktadır. Genel olarak insan hakları alanı sürekli olarak genişletilmekte ve bu bağlamda temel hak ve hürriyetler tasnif edilmeye çalışılmaktadır⁷. Bu tasniflerden biri 10 Aralık 1948 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde yapılan tasniftir. Buna göre insan hakları Birinci Kuşak Hakları (Medeni ve Siyasi Haklar/Klasik Haklar)⁸, İkinci Kuşak Hakları (20'nci yüzyılda gelişen Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Haklar)⁹ ile Üçüncü Kuşak Hakları (çevre, gelişme ve barış hakkı gibi dayanışma hakları) diye sınıflandırılmaktadır¹⁰. Georg Jellinek tarafından geliştirilen ve "Jellinek Üçlüsü" olarak ifade edilen tasnife göre temel hak ve hürriyetler üç gruba ayrılır: Negatif statü hakları, pozitif statü hakları, aktif statü hakları¹¹.

Bu noktada tartışılan husus, idarenin/devletin yukarıda belirtilen hakları koruma ve geliştirme konusundaki sorum-

7 İnsan hakları ve temel haklar kavramları hakkında detaylı bilgi için bkz. Gören, Z. (2020). s. 461 vd.

8 Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi'nde düzenlenen medeni/kişisel ve siyasi haklar: Yaşama hakkı, kölelik yasağı, işkence yasağı, özgürlük ve güvenlik hakkı, adil yargılanma hakkı, seyahat hakkı, düşünce, din ve vicdan özgürlüğü, özel hayat hakkı, ifade özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü, azınlıkların korunması, hukuk önünde eşitlik, keyfi tutuklanma yasağı.

9 Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi, BM Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi ve Avrupa Sosyal Şartı tarafından tanımlanıp korunan Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Haklar: Çalışma hakkı, sendikal haklar, adil ve uygun işte çalışma hakkı, sosyal güvenlik hakkı, ailenin, anneliğin, çocukların ve gençlerin korunması hakkı, yaşama ve sağlık standardı hakkı, eğitim hakkı, kültürel yaşama katılma hakkı.

10 Uygun, O. (2000). s. 21 vd. Son zamanlarda doktrinde su hakkı, bilimin kötüye kullanılmaması (insan kopyalamama) hakkı gibi dördüncü kuşak haklarının da tartışılmakta olduğunu ifade etmeliyiz. Bu konuda bkz. Turhan, A. (2013). "İnsan Hakkı Kuşakları Arasındaki Tamamlayıcılık İlişkisi", *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 2, s. 357-378.

11 Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Jellinek, G. (1913). *L' Etat Modern et son droit*, C. II, Paris: Girard et Brière, s. 51-57.

luluğunun kapsamıdır. İnsan haklarını koruma ve geliştirme konusunda dar anlamda idarenin geniş anlamda ise devletin negatif (müdahale etmeme) ve pozitif (olumlu edimde bulunma) yükümlülükleri vardır¹². Günümüzde, devletin negatif yükümlülüğünden ziyade daha aktif ve maliyetli olan pozitif yükümlülüğü, yani geliştirme ve koruma yükümlülüğü giderek artmaktadır¹³. Ulaşılan çağdaşlık seviyesi, devletlere daha fazla sorumluluk yüklemektedir. Dolayısıyla devletlere kişilerin haklarını koruma ve geliştirme konusunda daha fazla sorumluluk düşmektedir. 17'nci ve 18'inci yüzyıllardaki gibi insan hakları konusunda devletten hareketsiz kalmasının beklenmesinden, yani devlete karşı "gölge etme başka ihsan istemez" düşüncesinden daha ileri bir aşamaya, insan haklarını tanıma, koruma, uygulama ve geliştirme aşamasına geçilmiştir¹⁴.

Bu aşamada devletin insan haklarını ihlal etmeme yükümlülüğü ile beraber bir insanın da başka bir insanın haklarını ihlal etmesini engellemesi, bu sayede ayrıca bireyin haklarını koruması ve geliştirmesi yükümlülüğü bulunduğu düşüncesi hâkim olmaya başlamıştır. Diğer bir ifadeyle insan haklarının kendine has yapısından dolayı, insan hakları ihlalleri hem birey ile devlet hem de birey ile birey arasındaki ilişkilerde ortaya çıkabileceği düşüncesi kabul edilmeye başlanmıştır. Bu bakımdan insan haklarının etkisinin çift yönlü olduğundan bahsetmek gerekir. İnsan haklarının yapısı gereği ilk etki, birey ile devlet/idare arasındaki "insan haklarının dikey etkisi" dir. İkinci etki ise birey ile birey arasındaki ilişkilerde görünüm

---

12 Erdoğan, M. (2012). s. 117 vd.; Çetin, E. (2015). *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin 8-11. Maddeleri Bağlamında Çalışanların Hakları*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, s. 54-60; Boyar, O. (2013). "Devletin Pozitif Yükümlülükleri ve Dolaylı Yatay Etki", içinde İnceoğlu, S., (Ed.), *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa (Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme)*, İstanbul: Beta Yayınları, s. 54.

13 Çetin, E. (2015). s. 55.

14 Bu bağlamda devletin pozitif yükümlülüğü olarak tanıma, koruma ve tedarik etme yükümlülüğü hakkında ayrıca bkz. Erdoğan, M. (2012). s. 117-121.

kazanan “*insan haklarının yatay etkisi*” dir. İnsan haklarının dikey etkisi egemenlik yetkisine sahip ve daha güçlü olan devlet ile birey arasındaki ilişkilerde ortaya çıkar ve muhatabı insan haklarına sahip olamayan devlettir¹⁵. Bu konudaki insan hakları ihlalleri de tek taraflı olarak daha güçlü konumda olan devlet tarafından gerçekleştirilmektedir¹⁶. Bu nedenle insan haklarının ilk ortaya çıkışında, devlet ile birey arasındaki ilişkileri düzenlemek, daha güçlü konumda olan devleti sınırlandırmak, devleti hukuka saygılı davranmaya ve uygun hareket etmeye zorlamak gibi fikirler yatmaktadır.

Gelinen nokta itibarıyla artık kişiler arasındaki ilişkilerde de insan hakları hukuku kurallarının geçerli olabileceği, diğer bir ifadeyle iki özel hukuk kişisi arasında da insan haklarının etkisi olabileceği kabul edilmeye başlanmıştır. Eşit konumda olan ve temel hak ve hürriyetlere sahip olan iki birey arasındaki uyuşmazlıklardan da insan hakları ihlallerinin ortaya çıkabileceği, özellikle Alman hukukunda, kabul edilmiş ve şekillenmiştir¹⁷.

Çalışmada öncelikli olarak insan haklarının korunmasında önemi olan yatay etki kavramı açıklanacak ve devamında Anayasa Mahkemesinin bireysel başvuru kararlarında yatay etkiye ne kadar yer verdiği incelenmek suretiyle Mahkemenin yatay etkiye ilişkin yaklaşımı ortaya konulacaktır.

---

15 Boyar, O. (2013). s. 56.

16 İnsan haklarının devlete karşı olma niteliğiyle ve devletin negatif yükümlülüğüyle doğrudan ilgilidir. Bkz. Erdoğan, M. (2012). s. 117-119.

17 Çetin, E. (2015). s. 75-76; Ergül, O. (2013). “Temel Hak ve Özgürlüklerin Yatay Etkisi Karşısında Çalışanın Ücretini Gizli Tutmakla Yükümlü Kılmanın Hukuksal Temelsizliği Üzerine”, *Erdal Onar’a Armağan*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, s. 438-440. Anayasal hakların yatay etkisi için bkz. Chirwa, D. M. (2006). “The Horizontal Application of Constitutional Rights in a Comparative Perspective”, *Journal of Uwc Faculty of Law*, C. 10, S. 2, s. 31-34.

I. İNSAN HAKLARININ YATAY ETKİSİNE GENEL BİR BAKIŞ

A. GENEL OLARAK

İnsan hakları, evrensellik ve doğuştan olmak gibi farklı nitelikleri haizdir. Klasik anlayışta insan hakları siyasi niteliklidir ve devlete karşı ileri sürülebilir. Bu yaklaşım insan hakları ve temel hürriyetlerin korunması bakımından sorumlu olanın yalnızca devlet olduğu prensibine dayanır¹⁸. Ancak zamanla bu yaklaşım terk edilmiştir. Zira artık özel hukuk kişileri arasındaki ilişkilerde ve özel hukuk kurallarının uygulanmasında da insan hakları ve temel hürriyetlerin ilke olarak dikkate alınması düşüncesi gelişmiştir.

Bu bakımdan ilk yaklaşımın sonucu olan dikey etkinin yanı sıra insan hakları ve temel hürriyetlerin özel hukuk ilişkilerinde, yani aynı statüde olanlar arasındaki hukuki uyumsuzluklarda da etkisinin olduğu fikri benimsenmeye başlanmıştır. Çalışmanın bu kısmında dikey etki özet olarak yatay etki ise daha detaylı bir biçimde incelenerek AYM'nin konuya bakışı önemli bazı kararları çerçevesinde tespit edilecektir.

B. İNSAN HAKLARININ DİKEY ETKİSİ

İnsan hakları, insan olmanın tabiatından kaynaklı ve doğuştan kazanılan haklardır. Dolayısıyla bu hakların kazanılmasında bir sözleşmenin kurulması veya hak kazandırıcı bir idari işlemin yapılmasına gerek yoktur. İnsan hakları, insan onurunun¹⁹ ve tabiatının bir sonucu olduğundan eşit bir şekilde herkesin sahip olduğu haklardır. Ancak bu düşüncenin ortaya çıkması pek de kolay olmamış; insanlık için nispeten daha geç dönemlerde gerçekleşmiştir. İnsan haklarının sis-

---

18 İnsan haklarının devlete karşı olma özelliği için bkz. Erdoğan, M. (2012). s. 117-121.

19 İnsan onuru kavramı hakkında daha fazla bilgi için bkz. Gören, Z. (2020). s. 564-572.

tematik olarak tanımlanıp doktrin hâline gelmesi ise ancak 17'nci yüzyıldan itibaren mümkün olabilmiştir²⁰. Bu dönemlerde genel olarak insan hakları ihlalleri de idarenin/devletin işlem ve eylemlerinden kaynaklanmıştır. Bu nedenle insan hakları teorisi konusundaki ilk gelişmeler, insan haklarının bireye karşı daha güçlü konumda bulunan devlete karşı korunması hususunda ortaya çıkmıştır. İnsan hakları ihlallerini yapanlar da genellikle devletin görevlileri, yani kamu görevlileri olmuştur. Bu nedenle insan hakları ilk olarak devlet ile birey arasındaki dikey ilişkilerde, diğer bir ifadeyle farklı hukuki kişilikler arasında ortaya çıkmıştır. Devlet ile birey arasındaki bu ilişki insan haklarının dikey etkisi olarak ifade edilmektedir²¹. Temel hak ve hürriyetlerin anayasalar tarafından

20 13'üncü yüzyılda (1215 yılında) Kral tarafından ilk olarak imzalanan, kralın yetkilerini kısıtlayan ve halka bazı hak ve hürriyetleri tanıyan "Magna Carta Libertatum" dışında insan hakları teorisine ilişkin asıl gelişmeler 17'nci ve 18'inci yüzyıllarda olmuştur. 17'nci yüzyılda "doğal haklar" adı altında insan haklarını ilk dile getiren *John Locke*'dur. *Locke*'u 1791 tarihli "Rights of Man" adlı kitabı ile Thomas Paine takip etmiştir. Yine 17'nci yüzyıldaki 1628 tarihli "Petition of Rights/Haklar Dilekçesi", 1679 tarihli "Habeas Corpus Act", 1688 tarihinde İngiliz Parlamentosunca kabul edilen "Bill of Rights/Haklar Bildirisi" insan haklarına ilişkin en önemli belgelerdir. İnsan haklarının tarihi, kökeni ve felsefesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Doehring, K. (2002). *Genel Devlet Kuramı*, Mumcu, A. (Çev.), İstanbul: İnkılap Yayınevi, s. 259-269; Ünal, Ş. (1994). "İnsan Haklarının Tarihi, Felsefi ve Hukuki Temelleri", *Ankara Barosu Dergisi*, C. 1, s. 41-74; Erdoğan, M. (2012). s. 127-134; Gören, Z. (2020). s. 467 vd.

21 Sunay, R. (2015). s. 11; Öktem Songu, S. (2013). "Anayasal Bir Temel Hak Olarak İfade Özgürlüğünün İşçi Açısından İşyerindeki Yansımaları", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 15, S. Özel Sayı, s. 624; Poroy, M. A. (2006). "Yatay İlişkilerde Pozitif Sorumluluk İnsan Haklarının Yatay İlişkilerde Geçerliliği", *İstanbul Barosu Dergisi*, C. 80, S. 3, s. 1005; Williams, A. ve Phillipson, G. (2011). "Horizontal Effect and the Constitutional Constraint", *Modern Law Review*, C. 74, S. 6, s. 3-5; Dönmezkuş, D. (2019). *Temel Hakların Yatay Etkisi ve İfade Özgürlüğü*, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, s. 21-2; Karan, U. (2006). *Türkiye'de Sosyal Hakların Mahkemeler Önünde İleri Sürülebilirliği ve Yüksek Yargı Organlarının Sosyal Haklara Yaklaşımı*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hukuk Yüksek Lisans Programı (İnsan Hakları Hukuku), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 10; Çetin, E. (2015). "İHAS'ın 8-11. Maddeleri Kapsamında Özel Hukuk İş İlişkisinde Çalışanların Haklarının Korunması", içinde *VII. Sosyal İnsan Hakları Uluslararası Sempozyumu*, Ankara: Sistem Ofset Yayıncılık, s. 321-346.

güvenceye alınmasının ilk amaçlarından biri de temel hak ve hürriyetlere sahip olan bireyi devlete karşı korumaktır. Diğer bir anlatımla bireye karşı daha güçlü konumda olan devletin iktidarını ve müdahalesini sınırlandırmaktır. Bu gelişim çerçevesinde hak ve hürriyetlerin keyfî müdahaleye açık olduğu toplumlarda insan hakları ve temel hürriyetlerin korunması devletin ve siyasi iktidarın sınırlandırılması adına anayasacılık hareketleri ortaya çıkmıştır. Bu fikir ve daha sonra fiiliyata dönüşen düşünce hareketinin temelinde de devletin haklara yönelik keyfî müdahaleleri vardır²². Dolayısıyla insan hakları öncelikli olarak dikey etki etrafında gelişme göstermiştir.

C. İNSAN HAKLARININ YATAY ETKİSİ

1. Genel Olarak Yatay Etki Kavramı

İnsan hakları ve temel hürriyetlerin felsefesinde kişiyi devlet otoritesine karşı korumak, devlet otoritesini sınırlandırmak ve devletin keyfî muamelede bulunmasını engellemek fikri yatmaktadır. Bu nedenle başlangıçta bireyi devlete karşı koruma fikri esas alınmıştır. Ancak artık dördüncü kuşak haklarının tartışıldığı bu dönemde bireyi devlete karşı koruma fikri, gerekli etkinliği sağlama konusunda yetersiz kalmaktadır. İnsan haklarının tam anlamı ile gerçekleşebilmesi, korunabilmesi ve bireyin daha onurlu bir hayat sürdürebilmesi için bireyin sadece idarenin eylem ve işlemlerine karşı korunması yeterli değildir. Aynı zamanda bireyin temel hak ve hürriyetlerinin diğer bireylerden gelecek saldırılara karşı ve hatta dijital teknolojilere karşı da korunması gerekir²³. Zira bu, devletin koruma yükümlülüğü kapsamındadır²⁴. Ancak

---

22 Anayasacılık kavramı, Anayasacılığın fikri ve tarihsel temelleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Keskin, E. (2020). *Anayasa Hukukunda Anayasacılık Düşüncesi*, Ankara: Adalet Yayınevi, s. 27 vd.

23 Temel hak ve hürriyetlerin dijital teknolojilere karşı korunması hakkında bkz. Kurt, T. (2023). "Panoptikondan Data Diktatörlüğüne: Özgürlüğün Sonu mu?", *TOĞÜHFD*, C. 1, S. 2, s. 154-157.

24 Erdoğan, M. (2012). s. 119-120.

bu şekilde birey, temel hak ve hürriyetleri bakımından yeterli korumaya kavuşmuş olur. Bireyin refah ve güven içinde yaşayabilmesi için sadece idarenin işlem ve eylemlerinden değil, aynı zamanda diğer bireylerin fiillerinden de emin olması gerekir. Bu nedenle sadece dikey ilişkilerde ortaya çıkan ihlallerden değil, aynı zamanda birey ile birey arasındaki ihlallerden de bireyin korunması gerekir.

Birey ile birey arasındaki ilişki, insan haklarının yatay etkisi olarak ifade edilmektedir. İnsan haklarının yatay etkisi kavramı için yaygın olarak Alman hukukunda “*üçüncü taraf etkisi/third party effect*” anlamında “*drittwirkung*”, Amerikan hukukunda ise “*devlet eylemi doktrini*” anlamında “*state action doctrine*” ifadeleri tercihen kullanılmaktadır²⁵. Yatay etki kavramı da doğrudan yatay etki “*direct horizontal effect/unmittelbare drittwirkung*” ve dolaylı yatay etki “*indirect horizontal effect/mittelbare drittwirkung*” şeklinde ikili bir ayırıma tabi tutulmaktadır. Gören ise “*üçüncü taraf etkisi*” kavramı yerine “*üçüncü kişilere etki*” kavramını kullanmıştır²⁶.

25 “*Devlet eylemi doktrini (state action doctrine)*” hakkında detaylı bilgi için bkz. Garbdaum, S. (2003). “The “Horizontal Effect” of Constitutional Rights”, *Michigan Law Review*, C. 102, s. 412 vd.; Dönmezkuş, D. (2019). s. 119 vd.

26 Kavramlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Gören, Z. (2001). “Temel Hakların Özel Hukuk Düzenine Etkisi Temel Hakların Yatay (Üçüncü Kişilere) Etkisi”, içinde *Özel Hukuk ve Anayasa Mahkemesi Kararları Sempozyumu, Bildiriler-Tartışmalar I*, Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, s. 1-33; Collins, H. (2012). “On the (In) compatibility of Human Rights Discourse and Private Law”, *LSE Law, Society and Economy Working Papers*, C. 7, www.lse.ac.uk (Erişim Tarihi: 7/1/2021), s. 1-44; Alexy, R. (2012). *A Theory of Constitutional Rights*, Julian, R., (İngilizceye Çev.), Oxford: Oxford University Press, s. 352 vd.; Ergül, O. (2013). s. 438-440; Şahin, A. s. 717; Williams, A. ve Phillipson, G. (2011), s. 5-13; Dönmezkuş, D. (2019). s. 49 vd.; Phillipson, G. (1999). “The Human Rights Act, ‘Horizontal Effect’ and the Common Law: A Bang or a Whimper?”, *The Modern Law Review*, C. 62, S. 6, s. 826-827; Perdecioğlu, İ. E. (2020). “İnsan Haklarının Yatay Etkisi ve Mülkiyet Hakkının Yatay Etkisinin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadında Görünümü”, *TAAD*, C. 11, S. 43, s. 54-55.

2. Yatay Etki Kavramının Önemi

İnsan haklarının dikey etkisi ve bu uygulamadan kaynaklanan insan hakları ihlallerini önlemek uzun yıllardan beri kabul edilen konulardır. Bilindiği üzere son dönemlere kadar insan hakları hukukuna ilişkin anayasal düzenlemeler devlet ile birey arasındaki ilişkileri düzenlemeye ve buradan kaynaklanan ihlalleri önlemeye yönelik olmuştur. Buna bağlı olarak devletten kaynaklanan insan hakları ihlalleri de dikey insan hakları ihlalleri olarak ifade bulan devlet ile birey arasında meydana gelen ilişkilere yöneliktir²⁷.

Bu bağlamda anayasal hükümlerle devletlere insan haklarına saygı göstermek, insan haklarını korumak ve geliştirmek için birtakım görevler ve yükümlülükler verilir. Ancak yatay ilişkilerde, son dönemlere kadar, devletlere ya çok az yükümlülük yüklenilmiş ya da hiç yükümlülük yüklenilmemişti²⁸. Zira insan haklarına ilişkin anayasal hükümler genel olarak yatay ilişkiler üzerinde (birey-birey) değil, dikey ilişkiler üzerinde (devlet-birey ilişkilerinde) belirginleşmekteydi.

Birey ile birey arasındaki ilişkiler (yatay ilişkiler) ise daha ziyade özel hukukta düzenlenir ve buradan kaynaklanan uyuşmazlıklar da çoğunlukla adli yargıda çözümlenir²⁹. Ancak gelinen nokta itibarıyla toplumda adaletin tesis edilmesi

---

27 Sunay, R. (2015). s. 11; Şahin, A. (2010). s. 717.

28 Knox, J. H. (2008). "Horizontal Human Rights Law", *The American Journal of International Law*, C. 102, S. 1, s. 1.

29 05/05/2010 tarih ve 5982 sayılı Kanun ile Anayasa'nın 148'inci maddesinde yapılan değişiklikle Anayasa Mahkemesi'ne doğrudan bireysel başvuru yolunun getirilmesi ile beraber özel hukuk kişilerinin anayasa yargısına süje olarak katılması mümkün kılınmıştır. Ancak Anayasa Mahkemesine sadece dikey ilişkilerden kaynaklanan hak ihlallerinden dolayı bireysel başvuru yapılabilmektedir. Yatay ilişkilerden kaynaklanan hak ihlallerinden dolayı AYM'ye başvurmak mümkün değildir. Fakat gelecekte yatay ilişkilerden kaynaklanan hak ihlallerinin de anayasa yargısının konusu olabileceği kanaatindeyiz. Türk Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yolu hakkında detaylı bilgi için bkz. Kaya, S. ve Kurt, T. (2023). *Anayasa Yargısı ve Bireysel Başvuru*, Ankara: Adalet Yayınevi, s. 177 vd.

ve bireyin yaşamını insan onuruna yaraşır bir biçimde sürdürebilmesi için birey ile devlet ilişkilerinde ortaya çıkan insan hakları ihlallerinin önlenmesi yeterli olmadığından özel hukuk kişileri arasında ortaya çıkan bazı uyuşmazlıklarda da insan haklarının dikkate alınması gerektiğinin kabul edilmesi gerekir.

Bu yönde dikey etki ile beraber yatay etkinin de anayasalarla düzenlenmesi ve korunması hususu bilhassa son yıllarda doktrinde tartışılmaktadır. Artık özel hukuk ilişkilerinden kaynaklanan bazı ihlallerin de insan hakları ihlalleri olarak kabul edilmesi ve anayasa hukukunun konuları arasına dâhil edilme gereği sıkça dile getirilmektedir.³⁰ Zira artık devletlerin sadece insan hakları ihlallerinden kaçınarak, yani sadece negatif yükümlülüklerini yerine getirerek insan haklarını korumakta yetersiz kaldığı, dolayısıyla devletlerin bireyler arasındaki yatay ilişkilerde ortaya çıkan uyuşmazlıklarda da insan haklarını korumaları gerektiğine dair görüşler giderek artmaktadır³¹.

Anayasa hükümlerinin yatay ilişkilerde uygulanmasına ilişkin anayasalarda ya da kanunlarda açık düzenlemelerden bahsetmemiz mümkün değildir.³² Yatay etki konusu, daha

---

30 Anayasa hükümlerinin özel hukuk alanında; özel hukuk kurallarının anayasaya uygunluk denetimi (norm denetimi), özel hukuktaki boşlukların anayasal hükümlere uygun olarak giderilmesi ve anayasal normların doğrudan özel hukuka uygulanması şeklinde farklı etkilerinin olabileceği doktrinde ifade edilmiştir. Kaneti, S. (1989). "Anayasa Mahkemesi Kararlarına Göre Anayasa'nın Özel Hukuk Alanındaki Etkileri", *Anayasa Yargısı Dergisi*, C. 6, s. 20 vd.

31 Bu konudaki tartışmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Alexy, R. (2012). s. 354 vd.; Knox, J. H. (2008). s. 19; Doehring, K. (2002). s. 262-265; Çetin, E. (2015). s. 74 vd.; Boyar, O. (2013). s. 56 vd.; Poroy, M. A. (2006). s. 1006-1011; Sunay, R. (2015). s. 12 vd.; Dönmezkuş, D. (2019). s. 52 vd.; Gülerci, A. F. (2022), "Anayasa ve Özel Hukuk İlişkileri Bağlamında Ticari Nitelikli Mülkiyet Hakkının Korunması, *AkdHFD*, C. 12, S. 1, s. 246 vd.

32 Anayasal hükümlerin özel hukuk uyuşmazlıklarına uygulanmasına ilişkin tartışmalar hakkında bkz. Boyar, O. (2019). *Anayasa ve Özel Hukuk*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, s. 88-89; Gülerci, A. F. (2022). s. 250 vd.

çok doktrindeki tartışmalarda ve mahkeme kararlarında yer bulmuştur. Anayasal hükümlerin yatay ilişkilerde uygulanabilmesi sorunu bilhassa 1950'li yıllardan itibaren Alman doktrininde ve Alman mahkeme kararlarına konu edinilmiş ve tartışılmıştır³³. Ancak konuya ilişkin tartışmalar günümüzde de canlılığını korumakta ve giderek artmaktadır. Alman doktrininde tartışılmaya başlanan anayasal hükümlerin yatay ilişkilerde uygulanması sorunu artık hukukumuzda da yoğun bir biçimde tartışılmaktadır³⁴.

Bu konudaki temel sorunlardan biri yatay insan hakları ihlallerinden dolayı devletin sorumlu tutulup tutulamayacağıdır. Buna cevap olarak yatay insan hakları ihlallerinden de devletin sorumlu tutulması gerektiği ifade edilmektedir. Zira devletin bireyleri koruma yükümlülüğünden hareketle bireyler arasındaki ihlalleri önlemek de devletin temel görevlerinden biridir³⁵. Devletin insan haklarını koruma, insan hakkı ihlallerini önleme ve ihlal durumunda ilgili kişiler hakkında soruşturma açma, yargılama ve gerektiğinde ihlalleri telafi etme amacı ile tazminat ödeme gibi birtakım yükümlülükleri vardır³⁶. Devletin bu yükümlülükleri hem dikey insan hakları ihlallerinde hem de yatay insan hakları ihlallerinde söz konusudur.

33 Federal Anayasa Mahkemesi'nin 25.02.1975 tarihli kasdi çocuk düşürmeye dair kararı ve 15.01.1958 tarihli kararı, Federal Yüksek İdare Mahkemesi'nin 11.03.1966 tarihli kararı, Federal İş Mahkemesi'nin 02.12.1954 tarihli kararı için bkz. Doehring, K. (2002). s. 262-266.

34 Bu konudaki tartışmalar için bkz. Collins, H. (2012). s. 1-44; Alexy, R. (2012). s. 354-355; Gören, Z. (2001). s. 1-33; Doehring, K. (2002). s. 262-266; Boyar, O. (2013). s. 56 vd.; Çetin, E. (2015). s. 74 vd.; Dönmezkuş, D. (2019). s. 116-119; Gedik, Ö. (2023). *Anayasa Mahkemesi Kararlarının Yorum Yöntemleri Açısından İncelenmesi (Anayasa Mahkemesinin ilk elli yılı: 1962-2012)*, İstanbul: Filiz Kitabevi, s. 124-127.

35 Knox, J. H. (2008). s. 2. Benzer görüşler için bkz. Ergül, O. (2013). s. 438-439; Şahin, K. (2013). "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukukunda, Doğal Afetlerde Yaşam Hakkı ve Mülkiyet Hakkı Bağlamında Devletin Sorumluluğu: Budayeva Kararı", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C. 19, S. 3, s. 63. Devletin koruma yükümlülüğü için ayrıca bkz. Erdoğan, M. (2012). s. 119-120.

36 Sunay, R. (2015). s. 27.

3. “Yatay Etki”nin Türleri

Doktrinde yatay etki farklı türlerde ele alınmakta ve incelenmektedir³⁷. Ancak temelde iki ayırmadan söz etmek çalışmanın konusu ve metodolojisi açısından yeterli görülmektedir. Bu ikili ayırım “doğrudan yatay etki” ve “dolaylı yatay etki” şeklindedir³⁸.

a. Doğrudan Yatay Etki

Doğrudan yatay etki (*direct horizontal effect*), insan haklarına ilişkin anayasal hükümlerin özel hukuk uyumsuzluklarında da uygulanması olarak ifade edilir. Alman doktrininde anayasal hükümlerin kişiler arasındaki ilişkilerde doğrudan uygulanması konusunda bazı görüş farklılıkları vardır³⁹. Bu teoriye ilişkin Alman doktrinde farklı görüşlerin olmasıyla beraber Federal Alman Anayasa Mahkemesinin vermiş olduğu *Lüth* kararı önemli bir etkiye sahiptir. Öneme binaen *Lüth* kararının kısa bir özetinin aktarılmasında fayda vardır: “Olay, Aktivist Erich Lüth tarafından, yapımcı Veit Harlan’ın Unsterbliche Geliebt (Immortal Lover) isimli filmine yönelik boykot çağrısı yapılmasına dayanmaktadır. Lüth’e göre, Nazi sempatzanı Harlan’ın faaliyetleri Alman ulusunun itibarını zedelemektedir. Filmin yapımcısı ve dağıtımıcısı, boykot hareketinin yasaklanması talebiyle Hamburg Bölge Mahkemesi’ne başvurmuştur. Söz konusu yasaklama talebi, Mahkeme tarafından Alman Medeni Kanunu’nun 826. maddesi kap-

37 Doğrudan yatay etki (*direct horizontal effect*) kavramına ilişkin açıklamalar için ayrıca bkz. Lane, L. (2018). “The Horizontal Effect of International Human Rights Law in Practice”, *European Journal of Comparative Law and Governance*, S. 5, s. 16-26; Erdoğan, M. (2019). *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda Temel Hak ve Özgürlüklerin Yorumu*, Ankara: Lykeion Yayınları, s. 288-308.

38 Dolaylı yatay etkinin farklı görünüm şekilleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Dönmezkuş, D. (2019). s. 103 vd.

39 Bu görüşler hakkında detaylı bilgi için bkz. Alexy, R. (2012). s. 354-358; Boyar, O. (2013). s. 56-59; Dönmezkuş, D. (2019). s. 52 vd.; Lane, L. (2018). s. 5-88; Perdecioğlu, İ. E. (2020), s. 56 vd.

samında kabul edilmiştir. Kararın onanması üzerine, Lüth, mahkeme kararıyla ifade özgürlüğünün ihlal edildiğini iddia ederek anayasa şikâyeti yoluna başvurmuştur. Federal Anayasa Mahkemesi ise mahkeme kararının Temel Kanun'un 5. maddesinde düzenlenen ifade özgürlüğünü ihlal ettiğine karar vermiştir."⁴⁰ Mahkemenin bu kararı ile beraber temel hak ve hürriyetlere ilişkin anayasal hükümlerin kişiler arasındaki yatay ilişkilerde doğrudan uygulanabilirliği mümkün kılınmıştır. Mezkûr karar bu teorinin yerleşmesi açısından da önemli bir etki ve öneme sahiptir⁴¹. Kararda açık bir biçimde özel hukuk hükümlerinin temel haklarla ilgili değerler sisteminde uygun olması ve bu tür hükümlerin onun ruhuna uygun olarak yorumlanması gerektiği ifade edilmiştir⁴². Kararda temel haklara ilişkin hükümlerin özel hukuk ilişkilerinde de doğrudan uygulanacağı kabul edilmiş olsa da günümüzde insan haklarının doğrudan yatay etkisine ilişkin doktrinde farklı görüşler ileri sürülmektedir.

Alexy, anayasa ile güvence altına alınmış olan anayasal haklara ilişkin normların nesnel ve bağlayıcı normlar olduğunu, bu nedenle anayasal normların bireyler arasında meydana gelen uyuşmazlıklarda uygulanması ve özel hukuku doğrudan etkilemesinin mümkün olduğunu ifade etmiştir⁴³.

Boyar, anayasal hükümlerin özel hukuk uyuşmazlıklarında doğrudan uygulanmasının sınırlı da olsa mümkün olduğunu ve bunun da *doğrudan yatay etki* teorisinin ortaya çıkması-

---

40 Quint, P. E. (1989). "Free Speech and Private Law in German Constitutional Theory", *Maryland Law Review*, C. 48, S. 2, s. 252-258; Dönmezkuş, D. (2019). s. 195-196; Chirwa, D. M. (2006). s. 31-34; Perdecioğlu, İ. E. (2020). s. 55-56.

41 Bu karar hakkında detaylı bilgi için bkz. Chirwa, D. M. (2006). s. 31-34; Quint, P. E. (1989). s. 252-258 vd.; Boyar, O. (2008). *Anayasal Uyuşmazlıklarda Yorum*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Doktora Tezi, s. 177-183; Dönmezkuş, D. (2019). s. 88 vd.

42 Chirwa, D. M. (2006). s. 32.

43 Alexy, R. (2012). s. 354-355.

na sebep olduğunu belirtmiştir⁴⁴. Yazar, aynı zamanda insan haklarının doğrudan etkisinin daha sınırlı olması gerektiğini savunan bazı görüşlere de yer vermiştir. Özel hukuk kişilerinin sahip oldukları gücün açık bir biçimde kötüye kullanılması durumunda anayasal hükümler doğrudan uygulanabilecektir⁴⁵. Bu da temel hak ve hürriyetlere ilişkin bazı anayasal hükümlerin yatay ilişkilerdeki doğrudan etkisi şeklinde ifade edilmektedir.

Collins, insan haklarının yatay etkisini doğrudan yatay etki ve dolaylı yatay etki olarak ikiye ayırarak inceler. Yazar, bireyler arasında meydana gelen özel hukuka ilişkin bazı uyumsuzluklarda temel haklara ilişkin anayasal hükümlerin uygulanabilirliğini örnekler üzerinden hareketle somutlaştırmaya çalışmıştır⁴⁶.

Doehring, temel hakların objektif değerleri somutlaştırdığını, bu nedenle temel hakların sadece devlete karşı değil bireylere karşı da ileri sürülebileceğini ve bireylerin de artık objektif nitelikte olan bütün bu değerlere ortak kılındığını ifade etmiştir⁴⁷.

Dönmezkuş, Aharon Barak'ın "insanın değerinin, hayatının ve özgürlüklerinin kutsallığı, insan haklarının özel hukukta uygulanmasını zorunlu kılmaktadır." cümlesine atıf yaparak temel hakların hem devlete hem de özel hukuk kişilerine karşı korunması gerektiğini belirtmiştir. Bireyin devlet ve özel hukuk kişilerinden gelecek tehditlere karşı korunmaya alınması temel hakların amacına uygun düşmektedir⁴⁸.

---

44 Doktrinadaki farklı görüşler hakkında detaylı bilgi için bkz. Boyar, O. (2013). s. 56-58.

45 a.g.e. s. 56-58.

46 İnsan haklarının doğrudan/dolaylı yatay etkisi (direct/indirect horizontal effect) hakkında detaylı bilgi için bkz. Collins, H. (2012). s. 1-44.

47 Doehring, K. (2002). s. 263.

48 Dönmezkuş, D. (2019). s. 77.

Bu açıklamalardan hareketle artık günümüzde temel hak ve hürriyetlere ilişkin anayasal hükümlerin bireyler arasında meydana gelen ve aslında özel hukukun konusunu teşkil eden uyuşmazlıklarda da uygulanabileceği düşüncesi yaygınlık kazanmaktadır. Devletin koruma görevinden hareketle, devletin bireyi hem kendisine karşı hem de özel hukuk kişilerine karşı koruma zorunluluğunun bulunduğu belirtilmelidir. Bu, bireyin insan onuruna yaraşır bir şekilde yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan bir korumadır. Zira kişi hürriyetlerine yönelik tehditler hem devletten hem de özel hukuk kişilerinden gelmektedir⁴⁹.

Netice itibarıyla bu teoriye göre temel haklara ilişkin anayasal hükümler sadece devlete karşı değil, aynı zamanda bireylere karşı da ileri sürülebilir. Zira anayasal hükümler sadece devleti değil bireyleri de bağlayan objektif ve bağlayıcı hukuk kurallarıdır. Devlet gibi bireyler de birbirlerinin temel hak ve hürriyetlerine saygı göstermek zorundadırlar⁵⁰. Bu bağlamda kişiler, özel hukuktan kaynaklanan bazı uyuşmazlıklarda temel hak ve hürriyetlere ilişkin anayasal hükümlerin uygulanmasını talep edebilirler.

b. Dolaylı Yatay Etki

Dolaylı yatay etki (*indirect horizontal effect*) teorisine göre insan haklarına ilişkin anayasal hükümlerin bireyler arasındaki ilişkilerde doğrudan ileri sürülmesi mümkün değildir. Zira temel hakların yükümlüsü bireyler değil, devlettir. Diğer bir ifadeyle doktrinde insan haklarına ilişkin anayasal hükümlerin bireyler arasındaki özel hukuk ilişkilerinde doğrudan uygulanmasının ve bireylerin bu hakları birbirlerine karşı ileri sürmelerinin mümkün olmadığı ifade edilmektedir⁵¹. Ancak

---

49 a.g.e. s. 77.

50 Ergül, O. (2013). s. 441-442.

51 Bu konudaki bazı tartışmalar için bkz. Doehring, K. (2002). s. 262-263; Boyar, O. (2013). s. 58; Çetin, E. (2015). s. 80; Lane, L. (2018). s. 26-29;

temel hak ve hürriyetlere ilişkin anayasal ilkelerin dolaylı olarak da olsa uygulanabilmesinin mümkün olduğu belirtilmektedir⁵². Anayasal hakların yatay ilişkilerdeki etkisinin dolaylı nitelikte olduğunu Alexy, "İnsan haklarının dolaylı etkisinden kastedilenin, temel haklara ilişkin anayasal hükümler objektif nitelikte olduğundan özel hukuktaki ilişkileri etkilemesinin, bireyler arasındaki uyuşmazlıklara dolaylı olarak uygulanmasının mümkün olabileceği..." biçiminde açıklamıştır⁵³.

Dolaylı yatay etkinin hâkimin kanun hükümlerini yorumlaması sonucu olarak ortaya çıkabileceği, dolayısıyla dolaylı etkinin muhatabının hâkimler olduğu Alman, Kanada ve Türk doktrinde dile getirilmektedir⁵⁴. Aslında devlet, bireyler arasındaki özel hukuk uyuşmazlıklarında uygulanacak kanunları yorumlama yetkisine sahip olduğundan dolaylı olarak olaya müdahil/taf olmaktadır. Kanunları yorumlama yetkisini kullanma hakkı da devlet adına karar verme mercisinde olan hâkimlere ait olduğundan ve bu görevin de anayasaya uygun olarak icra edilmesi zorunluluğundan hareketle temel haklara ilişkin anayasal hükümlerin bireyler arasındaki dolaylı etkisinin varlığı kabul edilmektedir⁵⁵.

Temel haklara ilişkin anayasal hükümlerin bireyler arasındaki yatay ilişkilerde (anayasal hükümlerin özel hukuk uyuşmazlıklarında) uygulanması, devletin temel haklarla il-

---

Perdecioğlu, İ. E. (2020). s. 58 vd.

52 Doktrinde anayasal hakların dikey ve yatay etkisinin kutupsal konumları arasında, "dolaylı yatay etki" olarak ifade edilen üçüncü bir konumun olduğu, bu ara veya melez konumun, anayasal hakların doğrudan yalnızca hükümete karşı ileri sürülmesine rağmen, yine de belli bir dereceye kadar özel hukuk kişilerine karşı da ileri sürülebilmesinin mümkün olduğu ifade edilmektedir. Dolaylı yatay etkinin somut uygulama örnekleri için bkz. Garbdaum, S. (2003). s. 398.

53 Alexy, R. (2012). s. 354-355.

54 Collins, H. (2012). s. 1-44; Alexy, R. (2012). s. 353-357; Garbdaum, S. (2003). s. 398; Ergül, O. (2013). s. 450 vd.; Boyar, O. (2013). s. 58; Çetin, E. (2015). s. 79-80.

55 Boyar, O. (2013). s. 58; Dönmezkuş, D. (2019). s. 85 vd.

gili sübjektif kamu hakları anlamında sorumlu olmasının bir neticesi olarak ortaya çıkmıştır. Diğer bir ifadeyle temel insan haklarına yönelik ihlaller ister bireyler tarafından isterse devlet tarafından gerçekleşmiş olsun sorumluluk devlete ait olacaktır. Zira devletin bireyin temel haklarını koruma sorumluluğu vardır. Bu nedenle yatay insan hakları ihlallerinde de bireyin muhatabı hak ihlalini gerçekleştiren birey ve yasa- ma organı ile idare organlarıdır⁵⁶. Dolayısıyla idare, bireyler arasındaki ilişkilerde kendini koruma bakımından daha zayıf konumda olan bireyi daha güçlü olan başka bir bireye, birey gruplarına ve kamu gücünü kullanan kamu görevlilerine karşı korumakla yükümlüdür.

4. İnsan Haklarının Yatay Etkisine İlişkin Bazı Hukuk Normları

İnsan haklarının yatay etkisine ilişkin gerek ulusal gerekse uluslararası hukukta açık hukuki düzenlemeler bulunmamaktadır. Diğer bir anlatımla insan haklarının yatay etkisi kavram olarak doğrudan düzenlenmemiştir. Ancak aşağıda da görüleceği üzere bazı normlarda açık bir biçimde olmasa da insan haklarının birey ile birey arasındaki ilişkilerde geçerli olacağı ifade edilmiştir. Burada öncelikli olarak konuya ilişkin 1982 Anayasasındaki bazı normlar, devamında ise uluslararası hukukta insan haklarının yatay etkisine ilişkin düzenlemeler ele alınacaktır.

a. Ulusal ve Karşılaştırmalı Hukukta Yatay Etkiye İlişkin Normlara Örnekler

Yatay etkiye ilişkin olarak 1982 Anayasası'nın "*Anayasanın bağlayıcılığı ve üstünlüğü*" başlıklı 11'inci maddesinin birinci fıkrasındaki "*Anayasa hükümleri, yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve diğer kuruluş ve kişileri bağlayan temel hukuk kurallarıdır.*" hükmü bu bağlamda değerlendirilebilir.

---

56 Alexy, R. (2012). s. 353-357.

Anayasanın bu maddesindeki “Anayasa hükümleri... ..kişileri bağlayan temel hukuk kurallarıdır.” kısmında anayasa hükümlerinin kamu gücüne sahip olmayan bireyleri de bağlayacağı açıkça ifade edilmiştir⁵⁷. Bu düzenleme anayasa hükümlerinin sadece dikey ilişkilerde, yani kişi ile devlet arasında meydana gelen uyumsuzluklarda değil aynı zamanda yatay ilişkilerde, yani birey ile birey arasındaki ilişkilerde de uygulanacağını, geçerli olacağını ve kişileri bağlayacağını ifade etmektedir⁵⁸. Nasıl ki devletin/idarenin bütün işlem ve eylemlerinin anayasaya uygun olarak yapılması gerekli ise aynı şekilde kişilerin de kendi aralarındaki ilişkilerde anayasaya uygun olarak hareket etmeleri gerekmektedir.

Anayasa’nın “Temel hak ve hürriyetlerin niteliği” başlıklı 12’nci maddesinin ikinci fıkrasındaki “Temel hak ve hürriyetler, kişinin topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumluluklarını da ihtiva eder.” hükmü de yine temel haklara ilişkin anayasal hükümlerin bütün kişiler açısından bağlayıcı ve yatay ilişkilerde de geçerli olduğunu ifade etmektedir.

Anayasa’nın “Temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılmaması” başlıklı 14’üncü maddesinin ikinci fıkrasındaki, “Anayasa hükümlerinden hiçbiri, Devlete veya kişilere, Anayasayla tanınan temel hak ve hürriyetlerin yok edilmesini veya Anayasada belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandırılmasını amaçlayan bir faaliyette bulunmayı mümkün kılacak şekilde yorumlanamaz.” şeklindeki hükmünden de anayasal hükümlerin kişiler arasındaki yatay ilişkilerde geçerli olacağı anlaşılmaktadır.

Anayasa’nın “Kişinin dokunulmazlığı, maddi ve manevi varlığı

57 Aynı husus 1961 Anayasasının 8’inci maddesinin ikinci fıkrasında da benzer olarak şöyle düzenlenmiştir: “Anayasa hükümleri, yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve kişileri bağlayan temel hukuk kurallarıdır.”

58 Bu hususun Türk doktrininde de kabul edildiği hakkında bkz. Tanör, B. ve Yüzbaşıoğlu, N. (2011). *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, İstanbul: Beta Yayınları, s. 125 vd.; Ergül, O. (2013). s. 441; Gören, Z. (2001). s. 1-33.

ğt” başlıklı 17’nci maddesinin birinci fıkra hükmü yatay etki bağlamında değerlendirilmelidir. Bu hükme göre, “Herkes, yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir.” Kişilerin yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme konusundaki yükümlülük idareye/devlete aittir. Diğer bir anlatımla kişilerin anayasayla korunan kişilik haklarının ihlal edilmesini engelleme sorumluluğu idareye/devlete aittir.

Anayasanın ilgili hükümlerine göre idare/devlet burada iki şekilde temel hak ve hürriyetleri korumakla yükümlüdür. Birincisi, idare/devlet öncelikli olarak kişiyi kendisinden gelebilecek ihlallere karşı korumalıdır. Temel hak ve hürriyetlere ilişkin dikey ihlalleri önleme sorumluluğu doğrudan idareye/devlete aittir ve bu konuda tartışma söz konusu değildir. İkincisi, üçüncü kişilerden gelebilecek hak ihlallerinin engellenmesi ya da giderilmesidir. Anayasanın ilgili hükümlerine göre idare/devlet kişinin temel hak ve hürriyetlerini üçüncü kişilere karşı korumakla da yükümlüdür. Dolayısıyla idarenin/devletin yatay ilişkilerde meydana gelen hak ihlallerini önleme yükümlüğü de bu hükümler çerçevesinde değerlendirilmelidir. İdare hem devletin keyfî müdahalelerine hem de üçüncü kişilerin saldırı ve müdahalelerine karşı kişileri korumakla yükümlüdür. Diğer bir ifadeyle idarenin/devletin pozitif ve negatif yükümlülüğü sadece devlet ve birey ilişkileri ile sınırlı olmayıp aynı zamanda kişilerin birbirleriyle olan ilişkilerini de kapsamaktadır. AYM bireysel başvuruya ilişkin bir kararında bu hususu şöyle açıklamıştır: “Anayasa’nın 17. ve Sözleşme’nin 8. maddesi esas olarak kamu görevlilerinin keyfî müdahalelerine karşı bireyi korumayı amaçlasa da söz konusu maddeler sadece devletin bu tür müdahalelerde bulunmasından kaçınmasını sağlamayı amaçlamamaktadır. Anayasa’nın 17. maddesinin birinci fıkrasında mündemiç negatif yükümlülüğü, bireyin maddi ve manevi varlığına etkin

bir saygının sağlanması için gerekli pozitif yükümlülükler eklenebilir. Bu yükümlülükler, kişilerin birbirleri ile olan ilişkilerini de kapsayacak şekilde, kişisel itibarının korunmasını isteme hakkına saygının güvence altına alınması amacıyla bir takım tedbirler alınmasını gerektirebilir. Bu tedbirlere, kişisel itibarın üçüncü kişilerin müdahalelerine karşı korunması hususunda da başvurulabilir.”⁵⁹ Karardan da anlaşılacağı üzere Anayasa devlete bazı yükümlülükler yüklemektedir. Devletin hak ihlali yapmaktan kaçınması, negatif durması ve üçüncü kişilerden gelen hak ihlallerini gidererek pozitif yükümlülüklerini yerine getirmesi gerekir.

Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasasının 1’inci maddesinin üçüncü fıkrasının “*Aşağıda belirlenen temel haklar, yasama, yürütme ve yargı organlarını doğrudan doğruya bağlar.*” şeklindeki hükmünün geniş yorumlanmasından hareketle anayasal hükümlerin herkesi bağladığı yorumu Federal İş Mahkemesi tarafından yapılmıştır⁶⁰. Mahkeme bazı kararlarında, işçinin evlenme veya çalışma hürriyeti gibi temel haklarını kullanmasını engelleyen sözleşme hükümlerinin geçersiz olacağını belirtmiştir⁶¹. Almanya’da insan hakları ve temel hürriyetlerin yatay etkisi Alman Federal Anayasa Mahkemesi’nin 1958 tarihli *Lüth* kararıyla somutlaşmıştır.

Portekiz Cumhuriyeti Anayasası’nın “geçerlilik” başlıklı 18’inci maddesinin birinci fıkrasında da bu konuya ilişkin bir düzenleme mevcuttur. Bu düzenleme şu şekildedir: “*Haklara, özgürlüklere ve güvencelere ilişkin anayasa kuralları, kamu kurumlarına ve özel kişilere doğrudan uygulanır ve onları bağlar.*” Görüldüğü üzere burada anayasal hükümlerin özel hukuk kişileri-

59 *İlhan Cihaner* (2), B. No. 2013/5574, 30/6/2014, § 52. Aynı yönde AİHM’nin kararları için bkz. *Mater/Türkiye*, B. No: 54997/08, 16/7/2013, § 52; *X ve Y/Hollanda*, B. No: 8978/80, 26/3/1985, § 23; *Von Hannover/Almanya (no 2)*, B. No: 40660/08 ve 60641/08, 7/2/2012, § 98.

60 Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Ergül, O. (2013). s. 444.

61 Dönmezkuş, D. (2019). s. 58.

ni de bağladığı açıkça ifade edilmiştir. Portekiz Cumhuriyeti Anayasasının bu düzenlemesinin 1982 Anayasasının 11'inci maddesindeki düzenleme ile de benzerlik arz ettiği, anlam itibarı ile de aynı hükme yer verildiği anlaşılmaktadır.

b. Uluslararası Hukukta Yatay Etkiye İlişkin Normlara Örnekler

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin 1'inci maddesindeki, *"bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdan ile donatılmışlardır. Birbirlerine kardeşlik içinde davranmalıdırlar."* düzenlemesi ile bireylerin birbirleri ile olan ilişkilerinde eşit haklara sahip oldukları ifade edilmiştir. Bu hükümden hareketle uluslararası belgelerdeki/sözleşmelerdeki bazı hükümlerin yatay ilişkilerde de uygulanabileceği yorumu yapılabilir. Bu hükümlerin sadece devletleri değil, aynı zamanda bireylerarası ilişkilerde bireyleri de bağladığı neticesine varmamız mümkündür.

Evrensel Bildiri'nin 29'uncu maddesinin ikinci fıkrasındaki, *"Herkes, haklarını ve özgürlüklerini kullanırken, ancak başkalarının hak ve özgürlüklerinin tanınması ve bunlara saygı gösterilmesinin sağlanması ve demokratik bir toplumda genel ahlak ve kamu düzeniyle genel refah gereklerinin karşılanması amacıyla yasayla belirlenmiş sınırlamalara bağlı olabilir"* şeklindeki düzenlemede yatay etki açık bir biçimde ifade edilmiştir. Bu düzenlemeden hareketle temel haklara ilişkin bu tür hükümler bireyler arasındaki yatay ilişkilerde de uygulanabilir. Diğer bir ifadeyle temel haklara ilişkin uluslararası bazı düzenlemeler doğrudan ya da dolaylı olarak bireyler arasındaki özel hukuk uyumsuzluklarında da dikkate alınabilir.

Evrensel Bildirinin 29'uncu maddesinin birinci fıkrasındaki, *"Herkesin, kişiliğinin özgürce ve tam gelişmesine olanak sağlayan topluluğa karşı ödevleri vardır."* hükmü ile bütün bireylerin birbirleri ile olan ilişkilerinde hukuk kurallarına riayet

etmeleri gerektiği ifade edilmiştir. Bütün bireylerin birbirlerine karşı ödev ve sorumluluklarının olduğu ifade edilerek aslında dolaylı olarak bu tür hükümlerin bireyler arasındaki ilişkilerde geçerli olacağı belirtilmiştir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin aynı konuyu düzenleyen 17'inci maddesindeki, *"Bu Sözleşme'deki hiçbir hüküm; bir devlete, topluluğa veya kişiye, Sözleşme'de tanınan hak ve özgürlüklerin yok edilmesini veya bunların Sözleşme'de öngörülmüş olandan daha geniş ölçüde sınırlandırılmalarını amaçlayan bir etkinliğe girişme ya da eylemde bulunma hakkı verdiği biçiminde yorumlanamaz."* hükmünden sözleşme hükümlerinin devletleri, hükümetleri, toplulukları ve aynı zamanda bireyleri de bağlayacağı açıkça anlaşılmaktadır. Sözleşmedeki bu hükümle devletlerle beraber topluluklar ve kişiler de özne hâline getirilerek kendilerine insan hakları ve temel hürriyetleri ihlal etmeme ya da koruma sorumluluğu yüklenmiştir. Diğer bir ifadeyle insan hakları ile temel hürriyetleri üçüncü kişilerden gelecek tehlikelere karşı koruma yükümlülüğü topluluklara ve kişilere yükletilerek insan haklarının dolaylı yatay etkisi kabul edilmiştir.

II. ANAYASA MAHKEMESİNİN BİREYSEL BAŞVURU KARARLARINDA YATAY ETKİNİN İZLERİ

A. GENEL OLARAK

Kıta Avrupa hukuk sisteminde ve dolayısıyla Türk hukukunda anayasa kurallarının, görülmekte olan bir davada doğrudan uygulanamayacağı genel olarak kabul edilmektedir⁶². Bu durum Avrupa modeli anayasa yargısıyla ilgilidir. Zira Avrupa modelinde, Amerikan modelinde olduğu gibi, derece mahkemelerinin normun anayasaya aykırı olduğuna kanaat getirmesi hâlinde normu ihmal edip doğrudan anaya-

---

62 Gözler, K. (2018). *Türk Anayasa Hukuku*, Bursa: Ekin Yayınevi, s. 1152-1154.

sanın ilgili hükmünü uygulayabilmesi mümkün değildir⁶³. Bu bağlamda anayasal normları yorumlama ve (gerek norm denetimi gerekse bireysel başvuru sırasında) uygulama yetkisi sadece Anayasa Mahkemesine ait bir yetkidir⁶⁴.

Doktrinde kimi yazarlarca bu anayasal normların doğrudan uygulanabilir olduğuna ilişkin görüşler⁶⁵ ileri sürülmüş olsa da, kanaatimizce de anayasal normlar oldukça soyut ve çoğu zaman detaydan uzaktır⁶⁶. Kaldı ki anayasal normların uygulanabilir olduğunun kabul edilmesi hâlinde her mahkeme normlar hiyerarşisi gereğince ilk olarak anayasayı uygulamak zorunda kalacak, alt normların da anayasa normuyla çatışması hâlinde bu çatışmayı çözecektir. Ancak bu, kıta Avrupa hukuk sisteminde yer alan ve Avrupa modeli anayasa yargısına sahip olan hukukumuz açısından mümkün görülmemektedir. Dolayısıyla temel hak ve hürriyetler olarak ifade edilen anayasal haklara ilişkin normların kişiler arasında ortaya çıkan uyuşmazlıklarda doğrudan uygulanmasının mümkün olamayacağı düşünülmektedir. Derece mahkemelerinin kişiler arasındaki uyuşmazlıklarda anayasal normları uygulayabilmesi bahsedildiği üzere teorik zeminden uzak olduğu gibi mevzu hukuk çerçevesinde de mümkün gözükmemektedir. Ancak doktrinde farklı görüşler de bulunmaktadır. Örneğin *Teziç'e* göre Anayasa m. 117/e, açıkça anayasa kurallarının doğrudan uygulanabileceğini düzenlemektedir. Bu hususta *Teziç'in* görüşlerine kaynak olarak sunduğu Yargıtay Genel Kurulunun 14/9/1983 tarih ve E.1980/4-1714, K.1983/803 sayılı

---

63 Kaya, S. ve Kurt, T. (2023). s. 54-58.

64 Gözler, K. (2018). s. 1152-1154. AYM'nin norm denetimine ilişkin yetkileri ile insan haklarının korunması ve geliştirilmesine dair işlevleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Kaya, S. ve Kurt, T. (2023). s. 167.

65 Konunun anayasaların değiştirilmesi bağlamında incelenmesine ilişkin bkz. Teziç, E. (2016). *Anayasa Hukuku*, İstanbul: Beta Yayınları, s. 242.

66 Teziç'e göre 10982 Anayasası ayrıntılı olarak düzenlendiği için bazı durumlarda anayasal normların doğrudan uygulanabilir olduğunu düşünmek gerekir. Bkz. Teziç, E. (2016). s. 242.

kararı da dikkat çekicidir. Kararda anayasaya aykırı kanunların değil, doğrudan anayasa hükümlerinin uygulanabileceği hatta uygulanması gerektiği kabul edilmektedir⁶⁷.

Her ne kadar doğrudan yatay etkinin kabul edilemeyeceğinden söz edilse de dolaylı yatay etkinin kabul edilebilir nitelikte olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle çalışmanın bu kısmında AYM'nin yatay etki yaklaşımını beniseyip benimsemediği, kararlarında dolaylı yatay etkiye yer verip vermediği örnek bazı kararlar üzerinden incelenecektir. Diğer bir ifadeyle Yüksek Mahkemenin kararlarında dolaylı yatay etkinin izleri aranacaktır.

B. ÖRNEKLERLE BİREYSEL BAŞVURU KARARLARINDA “YATAY ETKİ”

1. “Türkiye Emekliler Derneği Başvurusu” Kapsamında

a. Genel Olarak

Somut olayda başvuru, maliki olduğu taşınmazı dernek şubesi olarak kullanmaya başlamıştır. Bunun üzerine aleyhine açılan işyeri olarak kullanımın önlenmesi davası neticesinde taşınmazın dernek şubesi olarak kullanımına son verilmesine karar verilmiş ve başvuru bu kararın mülkiyet hakkını ihlal ettiğini ileri sürerek AYM'ye bireysel başvuruda bulunmuştur⁶⁸.

Uyuşmazlık, taşınmazın bulunduğu binanın birinci katının maliki olan ve aynı dairede muhasebecilik yapan kişinin dernek faaliyetlerinin yasak işlerden olduğunu ileri sürmesi ve dava açmasıyla başlamıştır. Dava açılması üzerine ilk derece mahkemesi davayı, davacının kendi dairesini muhasebecilik ofisi olarak kullandığı ve binada mesken olarak kullanılan daire olmadığını dikkate alarak iyiniyet kurallarının bulunmadığı gerekçesiyle davayı reddetmiştir⁶⁹. Ancak Yargıtay, temyiz incelemesinde Kat Mülkiyeti Kanununun 24'üncü maddesi

67 Konuya ilişkin bkz. Teziç, E. (2016). s. 242.

68 *Türkiye Emekliler Derneği*, B. No: 2012/1035, 17/7/2014, § 1.

69 İlgili mahkeme kararına (19/4/2011 tarih ve E. 2010/193, K. 2011/619 sayılı karar) konu olay hakkında bkz. *Türkiye Emekliler Derneği*, §§ 7-12.

gereğince tapuda mesken olarak kayıtlı bir bağımsız bölümün bu tür bir amaçla kullanılabilmesinin bağımsız bölüm maliklerinin oy birliğiyle aldığı karara bağlı olduğunu belirterek ilk derece mahkemesinin kararını bozmuştur. Bunun üzerine ilk derece mahkemesi Yargıtay'ın bozma ilamına uyararak yeniden karar vermiş ve bu karara ilişkin yapılan temyiz başvurusu neticesinde karar düzeltilerek onanmıştır⁷⁰. Devamında başvuru, uyuşmazlığa ilişkin kararların mülkiyet hakkını ihlal ettiği gerekçesiyle AYM'ye başvuru yapmıştır.

b. Kararda Yatay Etkinin Görünümü

Başvuruya konu olay, iki özel hukuk kişisi arasında meydana gelen uyuşmazlıktan kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte bu uyuşmazlığın temelini Kat Mülkiyeti Kanununun 24'üncü maddesi gereğince tapuda mesken olarak kayıtlı olan bağımsız bölümün, bu tür bir amaçla kullanılabilmesi için bağımsız bölüm maliklerinin oy birliğiyle karar alınmasını gerekli gören kanun hükmü oluşturmaktadır⁷¹.

İlgili başvuru dolayısıyla Mahkeme, bu bağlamda Anayasanın 35'inci maddesi ile AİHS ek 1 Nolu Protokolün 1'inci maddesine göre mülkiyet hakkının kamu yararı nedeniyle ve ancak kanunla sınırlandırılabilceğini belirtmiştir. Görülmektedir ki, mülkiyet hakkı herkese tanınmakta, ancak gerekli görülmesi hâlinde hak sahipleri, kamu yararı gerekçesiyle mülkiyet hakkının sağladığı bazı yetkilerden yoksun bırakılabilmektedir⁷². Önemle belirtilmelidir ki olağan dönemlerde bu yoksun bırakılma ancak kanunla yapılabilmektedir.

---

70 *Türkiye Emekliler Derneği*, § 14.

71 *Türkiye Emekliler Derneği*, § 17.

72 *Türkiye Emekliler Derneği*, §§ 29-30. Mahkeme içtihatlarına bakıldığında aynı hususa dikkat edildiği görülmektedir. "Anayasanın 35. maddesi ve (1) No.lu Protokol'ün 1. maddesi paralel düzenlemelerle mülkiyet hakkına yer vermiştir. Her iki düzenleme de üç kural ihtiva etmektedir. İki düzenlemenin ilk cümleleri herkese mülkiyet hakkını tanımakta, ikinci cümlesi ise kişilere ait mülkiyetin hangi koşullarla sınırlandırılabilceğini ya da mülkünden yoksun bırakılabileceğini hüküm altına almaktadır." *Mehmet Akdoğan ve Diğerleri*, B. No. 2013/817, 19/12/2013, § 29.

Somut olaydan da anlaşılacağı üzere uyumsuzlığa yol açan ihlal bir kamu eylemi veya işleminden kaynaklanmamaktadır. Adli merciler önüne gelen olay, iki özel hukuk kişisi arasında meydana gelmiştir. Mahkemelerin verdiği karar ise iki özel hukuk kişisi arasında meydana gelen uyumsuzluğu çözmeye yöneliktir. Her ne kadar kanun yapan ve hukuki uyumsuzlukları çözüme kavuşturan merciler kamu aygıtı olsa da uyumsuzlığa yol açan doğrudan bir kamu organının, yani idarenin eylemi veya işlemi değildir.

Böyle bir durumda devletin sorumluluğunun yalnızca hukuki uyumsuzluğu adil yargılanma hakkı kapsamında çözmekle sınırlı olduğu düşünülebilir. Zira devletin özel hukuk kişileri arasında meydana gelen uyumsuzlığa dâhil olduğu an yargılama faaliyetlerinin başladığı andır. Lakin Yüksek Mahkeme bu yaklaşımı benimsememiştir. Mahkeme kararında, özel hukuk kişileri arasında meydana gelen olaylarda devlete de bazı sorumlulukların atfedilebileceğini, bu sorumluluğun yalnızca adil yargılanma hakkına indirgenemeyeceğini kabul etmiştir⁷³. Ayrıca Mahkemeye göre mülkiyet hakkının korunabilmesi için devletin müdahale etmemesi yeterli değildir⁷⁴.

73 *Türkiye Emekliler Derneği*, § 34. Benzer yönde bkz. *Kâmil İnce*, B. No. 2014/1167, 25/11/2017, § 32.

74 Devletin müdahale etmeme yükümlülüğünün yanı sıra diğer yükümlülükleri de vardır. Bu konuda ayrıca bkz. Erdoğan, M. (2012). s. 117-121. AİHM'nin de benzer yönde içtihatları vardır. Örneğin AİHM, Öneriyıldız/Türkiye Başvurusu'nda bu hususu şöyle ifade etmiştir: "Bu bağlamda, AİHM 1 No.lu Protokol'ün 1. maddesi uyarınca açık bir şekilde ortaya konan ilkeyi yineleyecektir. Bu hüküm ile koruma altına alınan hakkın samimi, etkin bir şekilde kullanılabilmesi yalnızca Devlet'in müdahaleden kaçınmasına bağlı değildir; özellikle başvuranın meşru olarak makamlardan bekleyebileceği önlemler ile mülklerinden etkin bir şekilde faydalanabilmesi arasında doğrudan bir bağ olduğu durumlarda pozitif koruma önlemleri gerektirebilir." *Öneriyıldız/Türkiye*, B. No. 48939/99, 30.11.2004, § 134 (Akt. Harris, D. ve diğerleri (2013). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku*, Mehveş, B. K. ve Karan, U., (Çev.), Ankara: Şen Matbaa Yayınları, s. 684). AİHM'nin benzer yöndeki içtihatları için bkz. *Zolotas/Yunanistan*, B. No. 66610/09, 29/1/2013, § 39; *Saraç ve Diğerleri/Türkiye*, B. No. 3189/09, 30/3/2021, §§ 70-73; *Kotov/Rusya*, B. No. 54522/00, 3/4/2012, § 109; *Kolyadenko ve Diğerleri/Rusya*, B. No. 17423/05, 20534/05,

Mülkiyet hakkının etkili bir şekilde korunabilmesi ve hak sahibinin mülkünden etkili bir şekilde yararlanabilmesi için devletin bazı pozitif edimlerde bulunması, yani buna yönelik bazı önlemler alması gerekir⁷⁵. Ayrıca Mahkeme, devletin bu yükümlülüğünü Anayasanın 5'inci maddesi bağlamında ele almış ve kişinin temel hak ve hürriyetlerini sınırlandıran her türlü engeli kaldırmanın devletin görevleri arasında olduğunu vurgulamıştır⁷⁶. Bu bağlamda devlet, temel hak ve hürriyetlere müdahale etmemenin yanı sıra özel hukuk kişilerinden gelecek müdahaleler karşısında da gerekli tedbirleri almakla yükümlüdür.

Dolayısıyla somut başvuru ışığında AYM, özel hukuk kişileri arasında meydana gelen uyuşmazlıklar bakımından devlete atfedilecek sorumlulukların olabileceğini belirtmiştir. Yüksek Mahkeme bu sorumlulukları, mülkiyetin korunmasına dair başvurulacak iç hukuk yollarının kurulması ve bireylerin mahkemelere başvurarak haklarının korunmasını

20678/05, 23263/05, 24283/05 ve 35673/05, 28/2/2012, § 213; *Budayeva ve Diğerleri/Rusya*, B. No. 15339/02, 21166/02, 20058/02, 11673/02 ve 15343/02, 20/3/2008, § 172.

75 *Türkiye Emekliler Derneği*, § 37. Ancak Mahkemeye göre devlete sorumluluk yüklenmesi her zaman mümkün değildir. Devletin sorumlu olduğuna dair ikna edici gerekçelerin başvuru(lar) tarafından gösterilmesi gerekir. Aksi hâlde özel hukuk kişileri arasında meydana gelen uyuşmazlıklara ilişkin bireysel başvuru yapılması hâlinde başvurunun açıkça dayanaktan yoksun olması nedeniyle kabul edilemez olduğuna karar verilir. Bkz. *Hayrettin Kibar ve Diğerleri*, B. No. 2013/2328, 10/3/2015, §§ 21-28.

76 *Türkiye Emekliler Derneği*, § 38. Mahkeme, "miras yolu ile intikal eden tapulu taşınmazların kadastro sununun yapılmaması nedeniyle mülkiyet hakkının ihlal edildiği" iddiasıyla yapılan başvuruda da aynı hususa dikkat çekmiş ve devletin Anayasa'nın 5'inci maddesi bağlamında temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasına yönelik tüm engelleri kaldırması ve devletin temel hak ve hürriyetlerin gerçekleştirilmesine yardımcı olması gerektiğini ifade etmiştir. Bkz. *Eyyüp Boynukara*, B. No. 2013/2016, 17/2/2016, §§ 39-40. Görülmektedir ki devletin pozitif edim yükümlülüğüne kapsamına dâhil edilen durumların varlığı söz konusu ise ilgili uyuşmazlığın iki özel özel hukuk kişisi arasında meydana gelmiş olması, uyuşmazlığın bireysel başvuruya konu olmasına engel değildir ve konunun yalnızca adil yargılanma hakkı bağlamında ele alınması yeterli değildir.

talep etme imkânının sağlanması olarak belirtmiştir⁷⁷. Ayrıca Mahkeme, yapılan yargılamada ilgili yargı organlarının özel hukuk kişilerinin çatışan hakları arasında bir dengeleme ve tercih yaparken “*anayasal yorumla temel hakların korunması*” gerektiğini açıkça ifade etmiştir⁷⁸. Özellikle bu son ifade çok önemlidir. Zira bu ifade, Mahkemenin *dolaylı yatay etkiye* yönelik bir yaklaşıma sahip olduğunu göstermektedir.

AYM'nin devletin pozitif edim yükümlülüğü kapsamında gördüğü durumlara ilişkin ve özellikle de özel hukuk kişilerinin çatışan hakları arasında bir dengeleme ve tercih yaparken “*anayasal yorumla temel hakların korunması*” yaklaşımı, temel hak ve hürriyetlerin hukuk üzerindeki yayılcı etkisini göstermektedir. Mahkemenin bu tutumu göstermektedir ki, anayasa normları, diğer hukuk dalları ve uyumsuzlukları üzerinde de etkilidir. Diğer bir anlatımla aile hukuku, ticaret hukuku, mülkiyet hukuku veya diğer hukuk uyumsuzlukları doğrudan olmasa da dolaylı olarak anayasal normların etkisi altındadır. Normlar hiyerarşisi bağlamında anayasa normlarının yayılcı etkisi, diğer ifadeyle hukukun anayasallaşması normaldir⁷⁹. Bununla birlikte, Mahkemenin bu yaklaşımı, dolaylı yatay etkiyi de benimsediğini göstermesi açısından ayrı bir önemi haizdir. Dolayısıyla temel hak ve hürriyetlerin korunmasına ilişkin görev yalnızca AYM'ye ait değildir⁸⁰. Diğer mahkemeler de önüne gelen uyumsuzlukları çözerken, haklar arasında bir dengeleme yapmalı ve haklardan birini diğerine tercih etmelidir. Bunu yaparken de kanun hükümlerini anayasaya uygun olarak temel hakların korunması amacına göre yorumlamalıdır⁸¹.

---

77 Türkiye Emekliler Derneği, § 39.

78 Türkiye Emekliler Derneği, § 39.

79 Gözler, K. (2016). *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, Bursa: Ekin Yayınevi, s. 33.

80 Erdoğan, M. (2019). s. 302.

81 Benzer yönde bkz. a.g.e. s. 302.

2. “İlhan Cihaner (2) Başvurusu” Kapsamında

a. Genel Olarak

Somut olay, ulusal bir gazetede yer alan haber nedeniyle başvuru sahibinin kişilik haklarına saldırıda bulunulduğu iddiasına ilişkindir. Başvurucu konuya ilişkin Ankara 5. Asliye Hukuk Mahkemesinde tazminat davası açmış ve Mahkeme, 5187 sayılı Basın Kanunu’nda güvence altına alınan basın özgürlüğünün sınırları aşılmadığı gerekçesiyle davanın reddine karar vermiştir. Başvurucu kararı temyiz etmiş ve yerel mahkeme kararı, Yargıtay 4. Hukuk Dairesi tarafından onanmıştır. Yargıtay ilamının tebliğinden sonra başvuru sahibi, Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yapmıştır.

b. Kararda Yatay Etkinin Görünümü

Uyuşmazlık konusu, ulusal bir gazetede yayımlanan haberin kişilik haklarına zarar verdiği iddiasına ilişkindir. Diğer bir ifadeyle olay, iki özel hukuk kişisi arasındaki bir uyuşmazlıktan kaynaklanmaktadır. Olayın yargıya intikal ettirilmesinden önce devletin pozitif ya da negatif herhangi bir müdahilliği olmamıştır.

AYM, başvuru konusu olayı Anayasa’nın “*Kişinin dokunulmazlığı, maddi ve manevi varlığı*” başlıklı 17. maddesinin birinci fıkrasındaki “*Herkes, yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir.*” hükmü çerçevesinde incelemiştir. Temel hak ve hürriyetleri koruma konusunda devletin iki temel görevi vardır. Birincisi temel hak ve hürriyetlere keyfi olarak müdahale etmemek, ikincisi ise bireyleri üçüncü kişilerden gelen saldırılara karşı korumaktır. Anayasa’nın 17. maddesinin birinci fıkrasında güvence altına alınan kişisel itibarın korunması yükümlülüğü devlete aittir. Bu bağlamda AYM, kişilerin şeref ve itibarını etkileyen sözel saldırılar ile basın ve yayın yolu ile yapılan yayınları Anayasa’nın 17.

maddesinin birinci fıkrası kapsamında değerlendirmiştir⁸². Somut olayda çatışan iki hak vardır. Birincisi Anayasa'nın 17. maddesinin birinci fıkrasında güvenceye alınan kişisel itibar ve şeref, yani manevi varlığın korunmasını isteme hakkı ile Anayasa'nın 28. maddesinde güvence altına alınan basın hürriyeti ve bununla bağlantılı olarak Anayasa'nın 26. maddesinde güvence altına alınan düşünceyi açıklama ve yayma hakkıdır. Yargı mercileri, uyuşmazlıkları çözerken iki temel hak arasında bir denge kurarak hareket etmelidir. Denge kurma konusunda yargı mercilerinin AYM ile AİHM'nin kararlarında belirttiği kriterlere göre hareket etmeleri gerekir⁸³.

AYM, mezkûr başvuruda belirlenen kriterler çerçevesinde başvuruyu incelemiş, somut başvuruya konu edinen yazıyı/haber, başvuruçunun görevine, hakkında yürütülen ve şüphelisi olduğu soruşturma kapsamında tutuklanmasına neden olan olaylara ilişkin olmadığı kanaatine varmış ve yazının/haberin başvuranın sahsına yönelik bir hakaret içermediğine karar vermiştir. Netice olarak AYM, mezkûr başvuruda Anayasa'nın 17. maddesinin birinci fıkrasında korumaya alınan hakkın ihlal edilmediğini belirtmiştir. Özel hukuk kişilerinden gelen hak ihlallerini denetleme konusunda AYM'nin yaptığı inceleme temel hakların dolaylı yatay etkisini göstermektedir.

3. “Kâmil İnce Başvurusu” Kapsamında

a. Genel Olarak

Somut olay, kambiyo senedine dayalı olarak başlatılan icra takibine konu alacağın tahsili ve bu alacağın istirdadına ilişkindir. Alacağın tahsili amacıyla başlatılan icra takibi, borçlunun/başvuruçunun imzaya ve borca itirazının reddedilmesi neticesinde kesinleşmiştir. İcra takibinin kesinleşmesinden sonra başvuruçunun, Denizli 2. Asliye Hukuk Mahkemesinde

⁸² İlhan Cihaner (2), B. No, 2013/5574, 30/6/2014, Ş, 48.

⁸³ Kriterler için bkz. *Von Hannover/Almanya*, B. No: 59320/00, 24/09/2004, Ş 63; İlhan Cihaner (2), B. No, 2013/5574, 30/6/2014, ŞŞ, 67-73.

menfi tespit davası açmış ve Mahkeme yargılama neticesinde davanın reddine karar vermiştir. Yargıtay 19. Hukuk Dairesi temyiz incelemesi neticesinde kararın bozulmasına karar vermiş ve bu karar üzerine ilk derece mahkemesi bozma ilamına uyarak başvuruçunun borçlu olmadığına tespitiyle icra dosyası kapsamında yapılan ödemenin istirdadına karar vermiştir. Mezkûr kararın yeniden temyiz edilmesi üzerine Yargıtay 19. Hukuk Dairesi, kararın onanmasına karar vermiştir. Bunun üzerine başvuruçucu, mülkiyet hakkının ihlali iddiasıyla AYM'ye bireysel başvuruda bulunmuştur.

b. Kararda Yatay Etkinin Görünümü

Uyuşmazlık konusu, kambiyo senedinden kaynaklanan borç ilişkisine ilişkindir. Diğer bir ifadeyle uyuşmazlığın tarafları iki özel hukuk kişisidir. Olayın yargıya intikal ettirmesinden önce devletin pozitif veya negatif herhangi bir müdahilliği olmamıştır.

Mülkiyet hakkının ihlaline ilişkin başvuruda AYM, başvuruçunun mülkiyet hakkına ilişkin kamu otoritelerince doğrudan bir müdahale yapılmadığı, özel hukuk kişileri arasında bir uyuşmazlık söz konusu olduğu hâlde, başvurunun devletin mülkiyet hakkına ilişkin pozitif yükümlülükleri yönünden incelenmesi gerektiğine karar vermiştir⁸⁴. Yüksek Mahkeme, iki özel hukuk kişinin mülkiyet hakkının çatışması hâlinde hangisine üstünlük tanınacağı yetkisinin kanun koyucuya ve derece mahkemelerine ait olduğunu belirtmiştir⁸⁵.

---

84 *Kâmil İnce*, §§ 1-31. Benzer yöndeki AİHM içtihatları için bkz. *Öneriyıldız/Türkiye*, § 134 (Akt. Harris, D. ve diğerleri (2013). s. 684; *Zolotas/Yunanistan*, B. No. 66610/09, 29/1/2013, § 39; *Saraç ve Diğerleri/Türkiye*, B. No. 3189/09, 30/3/2021, §§ 70, 71, 73; *Kotov/Rusya*, B. No. 54522/00, 3/4/2012, § 109; *Kolyadenko ve Diğerleri/Rusya*, B. No. 17423/05, 20534/05, 20678/05, 23263/05, 24283/05 ve 35673/05, 28/2/2012, § 213; *Budayeva ve Diğerleri/Rusya*, B. No. 15339/02, 21166/02, 20058/02, 11673/02 ve 15343/02, 20/3/2008, § 172.

85 *Kâmil İnce*, § 32.

AYM, mezkûr kararda takdir yetkisinin kullanılmasında menfaatlerin dengelenmesi ve yargılamanın taraflardan biri aleyhine ölçüsüz bir sonuca yol açmaması gerektiğini belirtmiştir⁸⁶. Yüksek Mahkeme, pozitif yükümlülük olarak devletin “mülkiyet hakkına yapılan müdahalelere karşı usule ilişkin güvenceleri sunan yargısal yolları da içeren etkili hukuksal bir çerçeve oluşturma”sı gerektiğine ve bu kapsamda yargısal ve idari makamların özel hukuk kişileri arasındaki uyuşmazlıklarda etkili ve adil bir karar vermesini temin etmeye yönelik sorumluluğunun olduğuna karar vermiştir⁸⁷. Görüldüğü üzere devletin pozitif yükümlülükleri, bazı hâllerde özel kişiler arasındaki uyuşmazlıklar da dâhil olmak üzere, mülkiyet hakkının korunması için bazı tedbirlerin alınmasını gerekli kılmaktadır⁸⁸. Kararda özel hukuk kişilerin çatışan hakları arasında bir dengeleme ve tercih yapılırken “*anayasal yorumla temel hakların korunması*” gerektiğine dikkat çekilmiştir⁸⁹.

4. “Nilgün Halloran Başvurusu” Kapsamında

a. Genel Olarak

Yatay etki bağlamında incelenecek bir karar da Anayasa’nın 26. maddesinde düzenlenen düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetine ilişkindir. Başvuru konusu, başvuru elektronik iletide kullandığı sözlerinden dolayı karşı tarafa ödediği tazminat nedeniyle düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin ihlal edildiğine ilişkindir. Olay, Ankara Üniversitesi’ndeki iki öğretim üyesi arasında vuku bulmuştur. Ankara Üniversitesinde rektör yardımcısı olarak görev yapan başvuru, 2158 kişinin üye olduğu bir elektronik ileti grubunda üniversite yönetiminin icraatlarını eleştiren öğretim üyesine

---

86 *Kâmil İnce*, § 32.

87 *Kâmil İnce*, § 37. Aynı yönde bkz. *Nuran Çıkar*, B. No: 2014/10761, 13/9/2017, § 40; *Eyyüp Boynukara*, B. No: 2013/7842, 17/2/2016, §§ 39-41.

88 *Kâmil İnce*, § 35; *Eyyüp Boynukara*, §§ 39-41.

89 *Kâmil İnce*, § 36; *Türkiye Emekliler Derneği*, § 39.

bir elektronik ileti ile cevap vermiştir. Başvurucunun ileti içeriğinin hakaret içerdiği gerekçesiyle kendisine karşı Ankara 2. Asliye Hukuk Mahkemesinde tazminat davası açılmış, başvurusunun manevi tazminat ödemesine karar verilmiş ve karar temyiz talebi üzerine Yargıtay 4. Hukuk Dairesinin ilamı ile onanmıştır. Başvuru yollarını tüketen başvuru AYM'ye bireysel başvuru yapmıştır.

b. Kararda Yatay Etkinin Görünümü

Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti konusunda devletin hem pozitif hem de negatif yükümlülükleri bulunmaktadır. Devlet/idare negatif yükümlülük kapsamında zorunlu olmadıkça düşüncenin açıklanmasını ve yayılmasını yasaklamamalı ve yaptırımlara tabi tutmamalı; pozitif yükümlülük kapsamında ise düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin gerçek ve etkili bir biçimde korunması için gereken tedbirleri almalıdır⁹⁰.

Olay iki özel hukuk kişisi arasında meydana gelmiştir. Olay yargıya intikal ettirilene kadar devletin müdahilliği söz konusu değildir. Diğer bir ifadeyle devlet tarafından yapılan bir müdahale, yani hak ihlali söz konusu değildir. Bu olayda da Anayasa ile güvence altına alınan iki temel hakkın çatışması söz konusudur. Çatışan haklar düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti ile Anayasa'nın 17. maddesinin birinci fıkrasında yer alan kişinin manevi varlığının korunması hakkıdır. AYM, düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti ile şöhret ve itibarın korunması haklarının çatışması durumunda haklar arasında bir dengeleme yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca şöhreti söz konusu olan kişinin kamu görevlisi olup olmaması durumunun da dengelemede göz önünde bulundurulması gerektiği belirtilmelidir⁹¹.

---

90 Nilgün Halloran, B. No. 2012/1184, 16/7/2014, § 32. Konu hakkında AİHM'nin görüşleri için bkz. yöndeki AİHM görüşü için bkz. *Özgür Gündem/Türkiye*, B. No: 23144/93, 16/3/2000, § 43.

91 Nilgün Halloran, § 59.

5. “Hayrettin Kibar ve Diğerleri Başvurusu” Kapsamında

a. Genel Olarak

Yatay etki bağlamında incelenecek bu karar toplu iş sözleşmesine ilişkindir. Başta belirtilmelidir ki sözleşmenin tarafları özel hukuk kişileridir. Devletin doğrudan bir müdahilliği ya da devlet tarafından doğrudan gerçekleştirilen bir hak ihlali söz konusu değildir. AYM'nin kararında olay özet olarak şöyle aktarılmıştır: Başvurucular, tabii oldukları toplu iş sözleşmesi hükümlerinde öngörülen %10'luk zammın yapılan bir protokolle kaldırıldığını ve ücretlerinde indirimle gidildiğini, ayrıca maaşlarından hukuka aykırı birtakım kesintiler yapıldığını belirterek, işveren aleyhine alacak davası açmışlardır. İş Mahkemesi, kesintilerin hukuka uygun olduğu ve davacıların alacakları bulunmadığı gerekçesiyle davaların reddine karar vermiştir. Başvurucuların kararları temyiz etmeleri üzerine kararlar, Yargıtay 9. Hukuk Dairesi tarafından onanmış⁹² ve başvurucular AYM'ye bireysel başvuruda bulunmuştur. Başvuruda adil yargılanma, mülkiyet ve çalışma haklarının ihlal edildiği belirtilmiştir.

b. Kararda Yatay Etkinin Görünümü

Başvuru içeriğinden de anlaşılacağı üzere uyuşmazlık, temelde iki özel hukuk kişisi arasında ortaya çıkmış ve yargı önüne gelene kadar da devletin herhangi bir eylemi veya işlemi söz konusu olmamıştır. Dolayısıyla burada iki özel hukuk kişinin haklarının çatışması söz konusudur. Adalet Bakanlığı da dosyaya gönderdiği görüşünde, uyuşmazlığın özel hukuk kişileri arasında gerçekleştiği, devletin bu yöndeki sorumluluğunun pozitif yükümlülükler ile sınırlı olduğu ve pozitif yükümlülüklerini yerine getirdiği belirtilmiştir. Başvurucular ise Devletin gerekli korumayı sağlayamayarak *dolaylı olarak haklarını ihlal ettiğini* belirtmişler⁹³.

---

92 *Hayrettin Kibar ve Diğerleri*, §§ 7-12.

93 *Hayrettin Kibar ve Diğerleri*, §§ 18-19.

AYM, başvuruyu makul sürede yargılanma hakkının ihlali kapsamında incelemiş ve nihayetinde bu hakkın ihlal edildiğine karar vermiştir. Yüksek Mahkeme, başvurucuların diğer iddiaları hakkında ise “Mahkemenin kararında bariz takdir hatası veya açık keyfîlik oluşturan herhangi bir durum da tespit edileme” diğinden bahisle “açıkça dayanaktan yoksun olma” nedeniyle kabul edilemezlik kararı vermiştir⁹⁴. Karardan da anlaşılacağı üzere iki özel hukuk kişisi arasında meydana gelen uyuşmazlıklar AYM tarafından incelenebilmektedir.

6. “Nuran Çıkar Başvurusu” Kapsamında

a. Genel Olarak

Başvuru konusu uyuşmazlık mülkiyet hakkının ihlali iddiasına ilişkindir. Uyuşmazlığın tarafları özel hukuk kişileridir. Dolayısıyla devlet tarafından doğrudan gerçekleştirilen bir hak ihlali söz konusu değildir. Somut başvuru, tapu siciline güvenilerek satın alınan taşınmazın tapu kaydının arsa payı karşılığı inşaat sözleşmesi çerçevesinde açılan tapu iptali ve tescili davası neticesinde iptal edilmesi nedeniyle mülkiyet hakkının ihlal edildiği iddiasına ilişkindir.

Taşınmazın kayıt malikleri, yüklenici ile yükleniciden arsa paylarını devralan kişilere karşı tapu iptali ve tescili davası açmıştır. Dava dilekçesinde, deprem sonrası imar düzenlemesine göre taşınmaz üzerinde arsa payı karşılığı inşaat sözleşmesinde öngörüldüğü şekilde beş katlı bir yapının inşasına imkân bulunmadığı belirtilmiştir. Davacılar bu nedenle sözleşme gereklerinin yerine getirilmesinin mümkün olmadığı gerekçesiyle arsa maliki sıfatıyla tarafı oldukları arsa payı karşılığı inşaat sözleşmesinin feshi ile davalılar adına olan tapu kayıtlarının iptaline ve kendi adlarına tesciline karar verilmesini talep etmiştir⁹⁵.

---

94 Hayrettin Kibar ve Diğerleri, §§ 27-28.

95 Nuran Çıkar, § 12.

Mahkeme, davanın kabulüyle davacılar ile davalı yüklenici arasında düzenlenmiş bulunan arsa payı karşılığı inşaat sözleşmesinin feshine; davalı pay sahipleri adına olan tapu kayıtlarının iptali ile davacılar adına tapuya tesciline karar vermiştir. Başvurucu, kararı temyiz etmiş; Yargıtay 23. Hukuk Dairesi hükmün onanmasına karar vermiştir. Başvurucunun karar düzeltme istemi ise Dairenin 27/2/2014 tarihli ilamıyla reddedilmiş ve başvurucu AYM'ye bireysel başvuruda bulunmuştur⁹⁶.

b. Kararda Yatay Etkinin Görünümü

Başvuru konusu uyuşmazlık, iki özel hukuk kişisi arasındaki sözleşmenin feshine ve taşınmazın tesciline ilişkindir. Uyuşmazlığın ortaya çıkmasında devletin doğrudan bir müdahilliği söz konusu değildir. Uyuşmazlık borçlar hukukunun ilgili hükümlerine göre çözümlenmesi gerekir. Başvurucu Anayasa'nın 35'inci maddesi kapsamındaki mülkiyet hakkının ihlal edildiğini ileri sürmüştür. AYM'ye göre başvuru konusu somut olayda, başvurucunun mülkiyet hakkına yönelik kamu makamları tarafından doğrudan yapılan bir müdahale yoktur. Özel kişiler arası bir uyuşmazlık söz konusudur. Bu nedenle mezkûr başvuruda, devletin mülkiyet hakkına ilişkin pozitif yükümlülükleri yönünden inceleme yapılmamıştır⁹⁷.

Bireysel başvuru yolu, devlet tarafından kamu gücü kullanılarak bireylerin temel haklarına yapılan müdahaleler sonucu meydana gelen hak ihlallerini gidermek amacıyla ihdas edilmiş ikincil bir koruma mekanizmasıdır⁹⁸. Ancak bazı durumlarda özel kişiler arası ilişkiler sonucu özel kişilerin birbirlerinin haklarına yaptıkları müdahalelerde devlete atfe-

---

96 *Nuran Çıkar*, §§ 13-16.

97 *Nuran Çıkar*, § 36.

98 Bireysel başvurunun hukuki niteliği ve işlevleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Kaya, S. ve Kurt, T. (2023). s. 161 vd.

dilebilecek sorumluluklar bulunabilmektedir⁹⁹. Anayasa'nın 35'inci maddesinde düzenlenen mülkiyet güvencesi hem devlet tarafından gerçekleştirilen müdahalelere hem de bazı durumlarda özel hukuk kişileri tarafından yapılan müdahalelere karşı anayasal koruma sağlamaktadır¹⁰⁰. Diğer bir ifadeyle mülkiyet hakkı, kişilere negatif ve pozitif koruma sağlayan bir haktır. Devletin mülkiyet hakkına yönelik haksız müdahalelere karşı bireylerin mülkiyet hakkının korunması ve yapılacak yargılamalar neticesinde özel kişilerin çatışan hakları arasında tercih yapılırken anayasal yorum yöntemiyle temel hakların korunması gerekmektedir¹⁰¹.

Somut olayda iki özel hukuk kişinin çatışan mülkiyet hakkı söz konusudur. Mahkemelerin ve idari makamların iki tarafın menfaatlerini mümkün olduğunca dengelenmesi ve ölçülü hareket etmesi gerekmektedir. Zira menfaatler dengesinin kurulmasında taraflardan biri aleyhine ölçsüzlük oluşması, pozitif yükümlülüklerin ihlaline yol açabilir¹⁰². Görüldüğü üzere somut olayda iki özel kişinin haklarının çatışması söz konusudur. Diğer bir ifadeyle uyumsuzluk, özel hukuk kişileri arasında gerçekleşmiştir. Devletin bu yöndeki sorumluluğu ise pozitif yükümlülüklerine ilişkindir.

7. "Erbil Tuşalp Başvurusu" Kapsamında

a. Genel Olarak

Yatay etki bağlamında aşağıda incelenecek bu karar da ifade ve basın hürriyetine ilişkindir. İfade ve basın hürriyeti bağlamında yatay etkiyle ilişkilendirebileceğimiz bazı hususlar AYM'nin kararlarında yer bulabilmiştir. Buna ilişkin somut bir olayda basın mensubu olan başvurucunun yazdığı

---

99 Türkiye Emekliler Derneği, § 34.

100 Osmanoğlu İnşaat Eğitim Gıda Temizlik Hizmetleri Petrol Ürünleri Sanayi Ticaret Limited Şirketi, B. No: 2014/8649, 15/2/2017, § 42

101 Nuran Çıkar, §§ 37-41; Türkiye Emekliler Derneği, § 39.

102 Selahattin Turan, B. No: 2014/11410, 22/6/2017, §§ 26-29.

yazılar sebebiyle hakkında şikâyetle bulunulmuş, iddianame düzenlenerek ceza davası açılmıştır¹⁰³. Yargılama neticesinde davaya bakan İstanbul Anadolu 2. Asliye Ceza Mahkemesi 11/12/2014 tarihli kararıyla başvurucunun 1.740,00 TL adli para cezası ile cezalandırılmasına ve hükmün açıklanmasının geri bırakılmasına (HAGB) karar vermiştir. Karar üzerine gazeteci olan başvurucu Mahkeme kararı ile ifade hürriyeti¹⁰⁴ hakkının ihlal edildiği iddiasıyla AYM'ye bireysel başvuruda bulunmuştur¹⁰⁵.

b. Kararda Yatay Etkinin Görünümü

Olay, gazeteci olan başvurucunun bir kişi hakkında yazdığı yazıların hakaret suçu oluşturduğuna ilişkindir. Uyuşmazlık, temelde iki özel hukuk kişisi, yani iki birey arasında ortaya çıkmıştır. Ayrıca uyuşmazlık yargı önüne gelene dek devletin de herhangi bir eylemi söz konusu olmamıştır. Dolayısıyla iki özel hukuk kişinin haklarının çatışması söz konusudur. Bu husus AYM tarafından Anayasa'nın 26'ncı maddesinde yer alan ifade hürriyeti ve Anayasa'nın 17'nci maddesinde yer alan maddi ve manevi bütünlüğün korunması hakkı bağlamında incelenmiştir¹⁰⁶. Mahkeme, aynı yönde verdiği başka kararlarında da başvuru konusu hakkında benzer olarak özel hukuk kişilerinin haklarının çatışması hâlinde hakların dengelenmesi meselesine vurgu yapmıştır¹⁰⁷. Olayda başvurucu-

---

103 *Erbil Tuşalp*, B. No. 2015/2595, 23/10/2019, §§ 14-17.

104 İfade hürriyetine ilişkin AİHM uygulaması hakkında bkz. Metin, Y. (2007). "Siyasal Muhalefetin Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmelerinde Korunması", *EÜHFD*, C. XI, S. 3-4, s. 88 vd.

105 *Erbil Tuşalp*, §§ 14-17.

106 *Erbil Tuşalp*, § 37. İfade hürriyeti ve basın hürriyeti bağlamında biri de başkalarının şöhret veya haklarının korunması bir sınırlama sebebi teşkil eder. Dolayısıyla ifade sahibinin, başkalarının şöhret ve haklarına karşı saygılı olması gerekir. *Erbil Tuşalp*, § 37; *İlhan Cihaner* (2), § 62.

107 "... arasında denge kurulması gerekir." Bkz. *İlhan Cihaner* (2), § 49. Dengeleme testi için bkz. *İlhan Cihaner* (2), §§ 64-73. Mahkeme, Kadir Sağdıç Başvurusu'nda verdiği kararında da bu hususa dikkat çekmiştir. Mahkeme, basın hürriyeti ve ifade hürriyeti ile itibarın korunması hakkı arasında

nun ifade hürriyeti, şikayetçinin de şeref, maddi ve manevi bütünlüğün korunması hakkı, yani itibarına saygı duyulmasını isteme hakkı söz konusudur.

Mahkeme, bu durumda her ne kadar özel hukuk kişileri arasında ortaya çıkan bir uyuşmazlık söz konusu olsa da, devletin “*bireyin şeref ve haysiyetine*” müdahale etmemekle ve üçüncü kişilerden gelebilecek saldırıları önlemekle yükümlü olduğunu belirtmiştir¹⁰⁸. Dolayısıyla bu ifadeden de anlaşılacağı üzere pozitif edim yükümlülüğü bağlamında, meselenin anayasal hak sorunu hâline gelebilmesi için yine devlete atfedilebilecek bir sorumluluğun olması gerekir. Bu da hakların üçüncü kişilere karşı korunması yükümlülüğüyle ilişkilidir¹⁰⁹. Mahkemenin aynı husus başka bir kararında şu şekilde belirtilmiştir: “Bireyin şeref ve itibarı ise Anayasa’nın 17. maddesinde yer alan “manevi varlık” kapsamında yer almaktadır. Devlet, bireyin manevi varlığının bir parçası olan şeref ve itibara keyfî olarak müdahale etmemek ve üçüncü kişilerin saldırılarını önlemekle yükümlüdür.”¹¹⁰. Görüldüğü üzere ilgili kararda Mahkeme, ifade hürriyeti konusunda devletin pozitif ve negatif yükümlülükleri olduğunu, düşüncenin açıklanmasını ve yayılmasını Anayasa’nın 13’üncü ve 26’ncı maddelerindeki durumlar olmadığı müddetçe engelleyemeyeceğini ve bununla birlikte hak ve hürriyetlere yönelen saldırılara karşı devletin, etkili ve gerçek bir koruma sağlamak adına gerekenleri yapması gerektiğini belirtmiştir¹¹¹. Zira ifade hürriyeti de yalnızca devletin müdahale etmemesi olarak kabul edilirse bu durumda ifadesi nedeniyle kişiler savunmasız hâle gelip hoş-

---

bir denge kurulmasını gerekli görmektedir. Bu dengenin kurulmasını sağlayabilmek adına bazı kriterler benimsemiştir. Bkz. *Kadir Sağdıç*, B. No: 2013/6617, 8/4/2015, §§ 58-66.

108 *Erbil Tuşalp*, § 37; *Nilgün Halloran*, § 41.

109 *Erbil Tuşalp*, § 37.

110 *Nilgün Halloran*, § 41.

111 *Nilgün Halloran*, § 32.

gürsüz kişilerin saldırılarına maruz kalabilir veya kişilerin dile getirdiği düşüncelerin yayılması başkalarının engellenebilir¹¹².

Devlet tarafından, bireylerin haklarına yine bireylerden gelebilecek saldırılara ilişkin en önemli koruma mekanizması olarak yargılama yollarının öngörülmesi gerekir. Bu bağlamda yargı organları da çatışan haklar arasında, somut olay açısından ise ifade hürriyeti ile kamunun ve müştekinin menfaatleri arasında adil bir denge kurulmasına gayret göstermelidir. Kaldı ki somut olayda AYM'ye göre buna yönelik bir çaba harcanmamıştır¹¹³. İlk derece mahkemelerince çatışan haklar, konu itibarıyla de ifade hürriyeti ile şeref ve itibarın korunması hakları arasında bir denge kurulması, yani çatışan haklardan hangisinin diğerine adil ve makul bir şekilde tercih edileceği meselesi devletin pozitif yükümlülükleri arasındadır¹¹⁴.

Görüldüğü üzere AYM, gerek ilk derece mahkemeleri gerekse AYM'nin kendisinin, çatışan iki özel hukuk kişisinin haklarını dengelemesi gerektiğini belirtmiştir. İlk derece mahkemelerinin de AYM gibi çatışan haklar arasında denge kurması kuşkusuz hukukun anayasallaşmasıyla, yani haklara ilişkin anayasal hükümlerin somut hak çatışmalarının dengelemesi meselesinde etkili olması anlamına gelmektedir. Devletin hiçbir eylemi olmadığı hâlde iki özel hukuk kişisinin haklarının çatışmasına dayalı uyuşmazlıklarda da bu dengelemenin yapılması, devamında uyuşmazlığın AYM'nin önüne taşınması ihtimalinde de devletin hiçbir müdahalesinin olmasına rağmen Mahkemenin devletin pozitif edim yükümlü-

---

112 Bu konuda bkz. Harris, D. ve diğerleri (2013). s. 346.

113 *Erbil Tuşalp*, § 51.

114 İlk derece mahkemelerinin de dengeleme yapma yükümlülüğü ve buna ilişkin kriterler için bkz. *Uğurlu Gazetecilik Basın Yayın Matbaacılık Reklamcılık Ltd. Şti. (5)*, B. No. 2017/4786, 28/1/2020, § 36.

lüğü kapsamında devlete atfedilebilecek bazı sorumlulukların olabileceğini kabul etmesi de dolaylı yatay etkiyle ilgilidir. Zira temel hak ve hürriyetler ve bunlara ilişkin anayasal kurallar, hukukun anayasallaşmasına yol açmakta, dolayısıyla özel hukuk ilişkilerine etki etmektedir¹¹⁵.

3. Örnek Kararlardan Yatay Etkiye İlişkin Çıkarılabilecek Sonuçlar

AYM'nin iki özel hukuk kişisi arasında meydana gelen uyuşmazlıklara ve kişilerin haklarının çatışmasına yönelik kararları incelendiğinde, bu kararlardan bazı sonuçlar çıkarmak mümkündür:

İlk olarak Mahkeme, özel hukuk kişileri arasında meydana gelen uyuşmazlıklarda kamu otoritesinin bir müdahalesi olmadığı hâlde pozitif yükümlülüğünden kaynaklı olarak devletin sorumlu olabileceğini belirtmiştir. Mahkemenin bu yaklaşımı anayasal hakların özel hukuk kişileri tarafından da müdahaleye açık olduğunu göstermektedir. Zira devlet, özel hukuk kişilerinin eylemlerine karşı da gerekli tedbirleri almak zorundadır¹¹⁶. Ancak burada önemli olan bireyler arasındaki ilişkilerin doğrudan bir insan hakları ihlali teşkil edip etmeyeceği problemidir. Bilindiği üzere temel hak ve hürriyetler dikey ilişkilerde yalnızca devlete karşı ileri sürülebilir¹¹⁷. Çünkü temel hak ve hürriyetleri devlet ve diğer kişilerden gelecek müdahalelere karşı koruma yükümlülüğü devlete aittir. Bu bağlamda AYM de hak ihlalleri açısından değil, yalnızca devlete atfedilebilecek sorumlulukların olması hâlinde 'hakka yönelen' müdahale bakımından bir anayasal sorun olacağını

---

115 Hukukun anayasallaşması hususunda ayrıca bkz. Gözler, K. (2016). s. 33.

116 Devlet, haklara müdahale etmeme yükümlülüğünün yanı sıra diğer kişilerden gelebilecek saldırılara karşı da caydırıcı ve önleyici tedbirler almalı, aynı zamanda gerçekleşen saldırıları da cezalandırmalıdır. Daha fazla bilgi için bkz. Erdoğan, M. (2012). s. 119.

117 İnsan haklarının devlete karşı olmasına dair bkz. a.g.e. s. 117.

kabul etmiştir. Diğer bir ifadeyle ancak devlete atfedilen bir yükümlülük söz konusu olduğu zaman özel hukuk kişileri arasındaki uyuşmazlıklar bir anayasal hak sorunu teşkil eder. Dolayısıyla özel hukuk kişilerince yapılan her müdahale temel hak ve hürriyetlerin ihlali olarak değerlendirilemez.

İkinci ve özellikle dikkat edilmesi gereken husus, iki özel hukuk kişinin haklarının çatışması hâlinde pozitif yükümlülük bağlamında derece mahkemelerinin adil ve ölçülü bir dengeleme yapmaları ve bu dengelemeyle “anayasal yorumla temel hakların korunması”nın sağlanmasının gerekliliğidir. Mahkemenin bu yaklaşımı, hukuku anayasallaştırmakta ve tüm hukuki uyuşmazlıklarda anayasanın haklar lehine, bütün mahkemelerin yorum yapmasını zorunlu kılmaktadır¹¹⁸. Bu durum ise bütün mahkemelerin tıpkı AYM'nin yaptığı gibi uyuşmazlıkları yalnızca ilgili mevzuata göre değil anayasal haklar bağlamında çözmesini zorlayıcı nitelikte değerlendirilmektedir.

Yukarıda üzerinde durulduğu üzere hukukun anayasallaşması meselesi insan haklarının korunması bağlamından önemli bir etkiye sahiptir. Kıta Avrupasında ve ülkemizde her normun normlar hiyerarşisinin üzerinde yer alan anayasaya uygun bir şekilde yorumlanması olağan bir durum olarak değerlendirilmese de derece mahkemelerinin özel hukuk kişileri arasında meydana gelen uyuşmazlıkları çözerken anayasal normlar çerçevesinde hukuk kurallarını yorumlamaları ve temel hak ve hürriyetlere koruma sağlayacak şekilde dengeleme yapmalarının gerekliliği insan haklarının dolaylı yatay etkisi olarak ifade edilmektedir.

Devletin/idarenin işlem ve eylemlerinden kaynaklanmayan salt iki özel hukuk kişisi arasında ortaya çıkan uyuşmazlıklar bakımından devletin sorumluluğu yalnızca ilk hususta belirtildiği gibi adil yargılanmayı sağlamak değil aynı zaman-

---

118 Benzer yönde bkz. Gözler, K. (2016). 33.

da devlete atfedilecek durumlarda, yani pozitif edim yükümlülüklerinin olduğu hâllerde özel hukuk kişileri arasındaki uyuşmazlıklar da anayasal sorun niteliğine kavuşur. Öte yandan ikinci hususta belirtildiği üzere hukukun anayasallaşması da devletin müdahalesi olmadığı hâllerde dahi özel hukuk kişilerin taraf olduğu uyuşmazlıklar da yine anayasal yorumun konusu olabilmektedir. Nihai olarak AYM'nin kararlarında, tüm bu açıklamalar dikkate alındığında, dolaylı yatay etkiyi kabul ettiği sonucuna varmamız mümkündür.

SONUÇ

İnsan hakları alanında kişilerin temel hak ve hürriyetlerinin daha iyi korunması temel amaç edinilmiştir. Temel hakların daha iyi korunabilmesi için de insan haklarına ilişkin anayasal hükümlerin sadece dikey ilişkilerde geçerli olmasının yeterli olmadığı görülmektedir. Diğer bir ifade ile temel hakları korumak için sadece kamu gücünü kullanan ve kişilere göre daha güçlü konumda olan devletin/idarenin eylem ve işlemlerini sınırlandırmak ve denetlemek yeterli değildir. Zira mevcut hâlde bireyi sadece devlete karşı korumakla temel hakların taşıyıcısı olan birey yeterince korunamamaktadır.

Bu nedenle artık uluslararası bildiri, sözleşme ve anayasalar ile güvence altına alınmış olan temel hakların diğer kişilerden gelen ihlallere karşı da korunması gerekmektedir. Dolayısıyla temel haklara ilişkin anayasal hükümlerin artık sadece dikey ilişkilerde geçerli kılınmakla sınırlı tutulamayacağı, yatay ilişkilerde de uygulanacağı hususu yoğun bir biçimde tartışılmaktadır. Kişiler arasındaki yatay ilişkilerde, yani özel hukuk uyuşmazlıklarında da anayasal hükümler, doğrudan olmasa bile dolaylı olarak uygulanabilmelidir.

Bu konuda doktrindeki tartışmalar gittikçe yaygınlaşarak temel haklara ilişkin anayasal hükümlerin uygulanma alanı genişlemektedir. Zira ancak bu sayede temel hak ve hürriyetler gerçek anlamda konunmaya alınır. Gelecekte bireyin

toplumda kendini güvende hissedebilmesi ve insan onur ve izzetine yaraşır bir biçimde bir hayat sürdürebilmesi için temel haklara ilişkin anayasal hükümlerin yatay ilişkilerde de uygulanması gerektiği düşünülmektedir.

AYM, bireysel başvuruyla ilişkin çok sayıda kararında derece mahkemelerinin özel hukuk kişilerinin çatışan hakları arasında bir dengeleme ve tercih yaparken “*anayasal yorumla temel hakların korunması*” gerektiğini belirtmiştir. Dolayısıyla incelenen kararlardan da anlaşılacağı üzere AYM dolaylı yatay etkiye yönelik bir yaklaşım benimsemiştir. Aynı zamanda AYM’nin bu yaklaşımı, temel hak ve hürriyetlerin hukuk üzerindeki yayılmacı etkisine de işaret etmektedir. Mahkemenin bu yaklaşımı, dolaylı yatay etkiyi benimsediğini göstermesi açısından önem arz etmektedir. Netice itibarıyla temel hak ve hürriyetlerin korunmasına ilişkin görev yalnızca AYM’ye ait değildir. Diğer mahkemeler de önüne gelen uyuşmazlıkları çözerken, haklar arasında bir dengeleme yapmalı ve haklardan birini diğerine tercih ederken ölçülülük ve makullük gibi temel ilkelere riayet etmeleri önerilmektedir. Burada da kanun hükümlerinin anayasaya uygun olarak temel hakların korunması amacına göre yorumlanması hususunda hassasiyet gösterilmelidir.

Sonuç olarak insan haklarının yatay etkisi teorisine göre, temel hak ve hürriyetlerle ilgili anayasal hükümleri sadece devlete/idareye karşı değil, aynı zamanda bireylere karşı da ileri sürülebilir. Çünkü anayasal hükümler hem devleti/idareyi hem de bireyleri bağlayan objektif ve bağlayıcı hükümlerdir. Dolayısıyla devlet gibi bireylerin de temel hak ve hürriyetleri ihlal etmeme yükümlülüğü vardır. Bu açıklamalar çerçevesinde özel hukuk kişileri, özel hukuktan kaynaklanan bazı uyuşmazlıklarda temel hak ve hürriyetlere ilişkin anayasal hükümlerin dolaylı da olsa uygulanmasını talep edebilirler.

KAYNAKÇA

- ALEXY, Robert (2002). *A Theory of Constitutional Rights*, Rivers, Julian, (İngilizceye Çev.), Oxford: Oxford University Press.
- BOYAR, Oya (2013). “Devletin Pozitif Yükümlülükleri ve Dolaylı Yatay Etki”, içinde Inceoğlu, Sibel, (Ed.), *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa (Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme)* (ss. 53-80), İstanbul: Beta Yayınları.
- BOYAR, Oya (2008). *Anayasal Uyuşmazlıklarda Yorum*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Doktora Tezi.
- BOYAR, Oya (2019). *Anayasa ve Özel Hukuk*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- CHIRWA, Danwood Mzikenge (2006). “The Horizontal Application of Constitutional Rights in a Comparative Perspective”, *Journal of Uwc Faculty of Law*, C. 10, S. 2, ss. 21-48.
- COLLINS, Hugh (2012). “On the (In) compatibility of Human Rights Discourse and Private Law”, *LSE Law, Society and Economy Working Papers*, C. 7, ss. 1-44, www.Ise.ac.uk (Erişim Tarihi: 7/1/2021).
- ÇAHA, Çaha (1996). “Birey-Devlet İlişkisi Çerçevesinde Türkiye’de İnsan Hakları”, *Liberal Düşünce*, C. 1, S. 1, ss. 101-107.
- ÇETİN, Evra (2015). *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi’nin 8-11. Maddeleri Bağlamında Çalışanların Hakları*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- ÇETİN, Evra (2015). “İHAS’in 8-11. Maddeleri Kapsamında Özel Hukuk İş İlişkisinde Çalışanların Haklarının Korunması”, içinde VII. *Sosyal İnsan Hakları Uluslararası Sempozyumu*, Ankara: Sistem Ofset Yayıncılık, ss. 321-346.

- DÖNMEZKUŞ, Dilara (2019). *Temel Hakların Yatay Etkisi ve İfade Özgürlüğü*, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- DOEHRING, Karl (2002). *Genel Devlet Kuramı*, Mumcu, Ahmet, (Çev.), İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- DONNELLY, Jack (1995). *Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları*, Erdoğan, Mustafa ve Korkut, Levent, (Çev.), Ankara: Yetkin Yayınları.
- ERGÜL, Ozan (2013). "Temel Hak ve Özgürlüklerin Yatay Etkisi Karşısında Çalışanın Ücretini Gizli Tutmakla Yükümlü Kılmanın Hukuksal Temelsizliği Üzerine", *Erdal Onar'a Armağan*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, ss. 435-487.
- ERDOĞAN, Murat (2019). *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda Temel Hak ve Özgürlüklerin Yorumu*, Ankara: Lykeion Yayınları.
- ERDOĞAN, Mustafa (2012). *İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku*, Ankara: Orion Yayınları.
- GARBDAUM, Stephen (2003). "The "Horizontal Effect" of Constitutional Rights", *Michigan Law Review*, C. 102, ss. 387-459.
- GEDİK, Ömer (2023). *Anayasa Mahkemesi Kararlarının Yorum Yöntemleri Açısından İncelenmesi (Anayasa Mahkemesinin ilk elli yılı: 1962-2012)*, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- GÖREN, Zafer (2020). *Anayasa Hukuku*, Ankara: Yetkin Yayınları.
- GÖREN, Zafer (2001). "Temel Hakların Özel Hukuk Düzenine Etkisi Temel Hakların Yatay (Üçüncü Kişilere) Etkisi", içinde *Özel Hukuk ve Anayasa Mahkemesi Kararları Sempozyumu, Bildiriler-Tartışmalar I* (ss. 3-33), Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü.

- GÖZLER, Kemal (2016). *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, Bursa: Ekin Yayınevi.
- GÖZLER, Kemal (2018). *Türk Anayasa Hukuku*, Bursa: Ekin Yayınevi.
- GÜLERCİ, Altan Fahri (2022). "Anayasa ve Özel Hukuk İlişkileri Bağlamında Ticari Nitelikli Mülkiyet Hakkının Korunması", *AkdHFD*, C. 12, S. 1, ss. 239-289.
- HARRIS, David, O'Boyle, Michael, BATES ve Buckley, Carla (2013). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku*, Bingöllü Kılıcı, Mehveş ve Karan, Ulaş, (Çev.), Ankara: Şen Matbaa Yayınları.
- JELLINEK, Georg (1913). *L'Etat Modern et son droit*, C. II, Paris: Girard et Brière.
- KANETİ, Selim (1989). "Anayasa Mahkemesi Kararlarına Göre Anayasa'nın Özel Hukuk Alanındaki Etkileri", *Anayasa Yargısı Dergisi*, C. 6, ss. 17-35.
- KAYA, Emir (2014). "Anayasa Mahkemesinin İnsan Hakları Zeminini", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XVIII, S. 3-4, ss. 573-605.
- KAYA, Seyithan ve KURT, Taha (2023). *Anayasa Yargısı ve Bireysel Başvuru*, Ankara: Adalet Yayınevi.
- KESKİN, Erdoğan (2020). *Anayasa Hukukunda Anayasacılık Düşüncesi*, Ankara: Adalet Yayınevi.
- KNOX, John H. (2008). "Horizontal Human Rights Law", *The American Journal of International Law*, C. 102, S. 1, ss. 1-47.
- KUÇURADİ, Kuçuradi (2011). *İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- KURT, Taha (2023). "Panoptikondan Data Diktatörlüğüne: Özgürlüğün Sonu mu?", *TOGÜHFD*, C. 1, S. 2, ss. 137-162.

- KARAN, Ulaş (2006). *Türkiye’de Sosyal Hakların Mahkemeler Önünde İleri Sürülebilirliği ve Yüksek Yargı Organlarının Sosyal Haklara Yaklaşımı*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hukuk Yüksek Lisans Programı (İnsan Hakları Hukuku), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- LANE, Lottie (2018). “The Horizontal Effect of International Human Rights Law in Practice”, *European Journal of Comparative Law and Governance*, S. 5, ss. 5-88.
- METİN, Yüksel (2007). “Siyasal Muhalefetin Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmelerinde Korunması”, *EÜHFD*, C. XI, S. 3-4, ss. 63-104.
- ÖKTEM SONGU, Sezgi (2013). “Anayasal Bir Temel Hak Olarak İfade Özgürlüğünün İşçi Açısından İşyerindeki Yansımaları”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 15, S. Özel Sayı, ss. 609-650.
- PERDECİOĞLU, İsmail Emrah (2020). “İnsan Haklarının Yatay Etkisi ve Mülkiyet Hakkının Yatay Etkisinin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadında Görünümü”, *TAAD*, C. 11, S. 43, ss. 49-77.
- PHILLIPSON, Gavin (1999). “The Human Rights Act, ‘Horizontal Effect’ and the Common Law: A Bang or a Whimper?”, *The Modern Law Review*, C. 62, S. 6, ss. 824-849.
- POROY, Mehmet Akif (2006). “Yatay İlişkilerde Pozitif Sorumluluk İnsan Haklarının Yatay İlişkilerde Geçerliliği”, *İstanbul Barosu Dergisi*, C. 80, S. 3, ss. 1006-1011.
- QUINT, Peter E. (1989). “Free Speech and Private Law in German Constitutional Theory”, *Maryland Law Review*, C. 48, S. 2, ss. 247-349.

- SODİKİ, Achmad (2012). "Vatandaşların Anayasal Haklarının Korunmasında Anayasa Mahkemesi'nin Rolü (Endonezya Anayasası'na Dayalı Bir Değerlendirme)", *Anayasa Yargısı*, C. 29, ss. 259-298.
- SUNAY, Reyhan (2015). "İnsan Haklarının Yatay Etkisi ve Devletin Sorumluluğu", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 23, C. 1, ss. 9-52.
- ŞAHİN, Adil (2010). "Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunda Ekonomik Sosyal ve Kültürel Hakların Niteliği Bağlamında Sağlık Hakkının Kapsamı Üzerine Bir İnceleme", *AÜ-HFD*, C. 59, S. 4, ss. 711-766.
- ŞAHİN, Kemal (2013). "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukukunda, Doğal Afetlerde Yaşam Hakkı ve Mülkiyet Hakkı Bağlamında Devletin Sorumluluğu: Budayeva Kararı", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C. 19, S. 3, ss. 53-146.
- TANÖR, Bülent ve YÜZBAŞIOĞLU, Necmi (2011). *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, İstanbul: Beta Yayınları.
- TEZİÇ, Erdoğan (2016). *Anayasa Hukuku*, İstanbul: Beta Yayınları.
- TURHAN, Aydın (2013). "İnsan Hakkı Kuşakları Arasındaki Tamamlayıcılık İlişkisi", *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 2, ss. 357-378.
- UYGUN, Oktay (2000). "İnsan Hakları Kuramı", içinde Tankuter, Korkut, (Ed.), *İnsan Hakları*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- ÜNAL, Şeref (1994). "İnsan Haklarının, Tarihi, Felsefi ve Hukuki Temelleri", *Ankara Barosu Dergisi*, C. 1, ss. 41-74.
- YÜKSEL, Mehmet (2007). "İnsan Haklarının Sosyo-Tarihsel Temelleri", *İnsan Hakları Yıllığı*, C. 25, ss. 1-19.
- WILLIAMS, Alexander ve PHILLIPSON, Gavin (2011). "Horizontal Effect and the Constitutional Constraint", *Modern Law Review*, C. 74, S. 6, ss. 878-910.

Anayasa Mahkemesi Kararları

Erbil Tuşalp, B. No. 2015/2595, 23/10/2019.

Eyyüp Boynukara, B. No. 2013/2016, 17/2/2016.

Hayrettin Kibar ve Diğerleri, B. No. 2013/2328, 10/3/2015.

İlhan Cihaner (2), B. No. 2013/5574, 30/6/2014.

Kadir Sağdıç, B. No: 2013/6617, 8/4/2015.

Kâmil İnce, B. No. 2014/1167, 25/11/2017.

Mehmet Akdoğan ve Diğerleri, B. No. 2013/817, 19/12/2013.

Nuran Çıkar, B. No: 2014/10761, 13/9/2017.

Nilgün Halloran, B. No. 2012/1184, 16/7/2014.

Osmanoğlu İnşaat Eğitim Gıda Temizlik Hizmetleri Petrol Ürünleri Sanayi Ticaret Limited Şirketi, B. No: 2014/8649, 15/2/2017
Türkiye Emekliler Derneği, B. No: 2012/1035, 17/7/2014.

Selahattin Turan, B. No: 2014/11410, 22/6/2017.

Uğurlu Gazetecilik Basın Yayın Matbaacılık Reklamcılık Ltd. Şti.
(5), B. No. 2017/4786, 28/1/2020.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları

Budayeva ve Diğerleri/Rusya, B. No. 15339/02, 21166/02, 20058/02, 11673/02 ve 15343/02, 20/3/2008.

Kolyadenko ve Diğerleri/Rusya, B. No. 17423/05, 20534/05, 20678/05, 23263/05, 24283/05 ve 35673/05, 28/2/2012.

Kotov/Rusya, B. No. 54522/00, 3/4/2012.

Mater/Türkiye, B. No: 54997/08, 16/7/2013.

Öneryıldız/Türkiye, B. No. 48939/99, 30/11/2004.

Özgür Gündem/Türkiye, B. No: 23144/93, 16/3/2000.

Saraç ve Diğerleri/Türkiye, B. No. 3189/09, 30/3/2021.

Zolotas/Yunanistan, B. No. 66610/09, 29/1/2013.

Von Hannover/Almanya (no 2), B. No: 40660/08 ve 60641/08,
7/2/2012.

X ve Y/Hollanda, B. No: 8978/80, 26/3/1985.

